

TASA-ARVOSUUNNITELMIEN SEURANTA 2019

Perusopetuksen oppilaitosten tasa-arvo- ja
yhdenvertaisuussuunnittelu

Anna Mikkola

© Opetushallitus

Raportit ja selvitykset 2020:23

ISBN 978-952-13-6711-3 (pdf)

ISSN-L 1798-8918

ISSN 1798-8926 (pdf)

Taitto: Grano Oy

www.oph.fi

SISÄLTÖ

TIIVISTELMÄ5
SAMMANDRAG6
1 JOHDANTO7
2 PERUSOPETUKSEN OPPILAITOKSIA KOSKEVIEN SUKUPUOLTEN TASA-ARVON JA YHDENVERTAISUUDEN EDISTÄMISVELVOITTEIDEN PÄÄKOHDAT9
2.1 Tasa-arvolain ja yhdenvertaisuuslain toiminnallista tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelua koskevat velvoitteet	9
2.2 Opetusalan lainsäädännön ja opetussuunnitelman perusteiden tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta koskevat velvoitteet	13
3 PERUSOPETUKSEN OPPILAITOSTEN TASA-ARVOSUUNNITTELUN NYKYTILANNE 14	
3.1 Selvityksen toteuttaminen.	14
3.2 Selvityksen tulokset	14
3.2.1 Tasa-arvosuunnitelma on koulun toiminnan kehittämisen väline	14
3.2.2 Tasa-arvoa edistetään konkreettisilla toimilla	16
3.2.3 Tasa-arvotyö on koulun yhteinen asia	21
3.2.4 Tasa-arvoinen koulu edellyttää tietoista työtä	24
3.2.5 Yhteisen keskustelun kautta kohti tasa-arvoa	30
4 JOHTOPÄÄTÖKSET	37
4 KONKLUSIONER	41
LÄHTEET	45
LIITTEET	46
LIITE 1 Kyselylomakkeen saate	46
LIITE 2 Kyselylomake	47

TIIVISTELMÄ

Tasa-arvolain (609/1986) vuonna 2015 voimaan tulleissa muutoksissa oppilaitosten toiminnallista tasa-arvosuunnittelua koskeva velvoite laajennettiin koskemaan perusopetuksen oppilaitoksia. Osana hallituksen tasa-arvo-ohjelman 2016–2019 tavoitteita Opetushallitus toteutti joulukuussa 2019 sähköisen kyselyn tasa-arvolain mukaisen suunnitteluvelvoitteen toteutumisesta perusopetuksessa. Kyselyyn vastasi 1003 perusopetuksen oppilaitosta. Kyselyn tuloksia avataan tässä raportissa. Raportti on ensimmäinen perusopetuksen toiminnallista tasa-arvosuunnittelua koskeva selvitys.

Kyselyn tulokset osoittavat, että perusopetuksen oppilaitokset ovat erilaisissa vaiheissa toiminnallisen tasa-arvosuunnittelun käytännöissä. Erot käytännöissä näkyvät muun muassa siinä, painottuuko suunnittelussa asiakirjan laatiminen vai nähdäänkö suunnitelma toiminnan kehittämisen välineenä ja painottuvatko toimenpiteet ongelmiin puuttumiseen vai tasa-arvon aktiiviseen edistämiseen. Myös koulujen käyttämä materiaali ja sen käyttötarkoitukset vaihtelevat, kuten myös koulujen toiminnallisen tasa-arvotyön tuen tarpeet. Osassa kouluja tasa-arvokysymykset ovat esillä pääosin suunnitelman päivittämisen yhteydessä, jolloin opetushenkilöstö ja oppilaat osallistuvat keskusteluun vain harvakseltaan. Osassa kouluja keskusteluja käydään säännöllisesti vaihtelevissa arjen tilanteissa. Asioiden esillä pitämisen katsotaan edistävän yhteisymmärrystä tasa-arvotyön merkityksestä.

Tulokset osoittavat myös, että koulujen tasa-arvosuunnittelun käytännöt eivät kaikilta osin vastaa tasa-arvolain ja perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden sukupuolten tasa-arvon edistämistä koskevia velvoitteita. Merkittävä osa kouluista noudattaa suunnitelmaa, jota ei ole laadittu tasa-arvolain mukaisesti omassa koulussa. Tasa-arvolain ja yhdenvertaisuuslain syrjintäperusteita käsitellään suunnitelmissa vaihtelevasti eivätkä suunnitelmiin sisällytetyt toimenpiteet myöskään aina kohdistu tasa-arvotyön lakisääteisiin painopisteisiin. Koulujen suunnitelmat sisältävät puutteellisesti sukupuolten tasa-arvon edistämistä koskevia konkreettisia toimenpiteitä tai toimenpiteet on muotoiltu yleisluonteisiksi tavoitteiksi, mikä vaikeuttaa niiden toteutumisen arviointia tasa-arvolain edellyttämällä tavalla. Tasa-arvosuunnittelun käytäntöjen kirjo kertoo koulujen lainsäädännön tuntemuksen puutteista, tai siitä, että tasa-arvosuunnittelun merkitystä koulun toiminnan kehittämisen välineenä ei ole oivallettu. Myöskään opetuksen järjestäjän tuki kouluille ei ole riittävää.

Tasa-arvolain ja opetussuunnitelman perusteiden sukupuolten tasa-arvoa koskevien velvoitteiden toteutumiseksi on varmistettava, että opettajien sukupuolten tasa-arvoa koskevat tiedot ja taidot ovat riittävät ja asianmukaiset, ja että heillä on valmiudet sukupuolitietoiseen opetukseen ja oppilaiden kunnioittavaan kohtaamiseen.

SAMMANDRAG

I ändringarna i lagen om jämställdhet mellan män och kvinnor (609/1986) som trädde i kraft 2015 utvidgades skyldigheten som berör planering av jämställdhet i läroanstalternas verksamhet så att den även omfattar skolorna inom den grundläggande utbildningen. Som en del av målen för regeringens jämställdhetsprogram 2016–2019 genomförde Utbildningsstyrelsen i december 2019 en elektronisk enkät om hur planeringsskyldigheten som avses i lagen om jämställdhet uppfylls inom den grundläggande utbildningen. Enkäten besvarades av 1 003 läroanstalter inom den grundläggande utbildningen. Resultatet av enkäten beskrivs närmare i den här rapporten. Rapporten är den första utredningen kring planeringen av jämställdheten i den grundläggande utbildningen.

Resultatet av enkäten visar att skolorna inom den grundläggande utbildningen i praktiken är i olika skeden av planeringen som berör jämställdheten i deras verksamhet. Skillnaderna i förfaringssätten syns bland annat i om skolorna i planeringen betonar utarbetandet av ett dokument eller om planen ses som ett verktyg för att utveckla verksamheten, och om åtgärderna tar fasta på ingripande vid problem eller aktivt främjande av jämställdhet. Det förekommer också skillnader i materialen som skolorna använder och syftena med användningen av dem. Skolorna har likaså olika behov av stöd för planeringen av hur jämställdheten ska förverkligas. I en del skolor lyfts frågor som berör jämställdhet i huvudsak fram i samband med att jämställdhetsplanerna ska uppdateras, och då deltar undervisningspersonalen och eleverna endast sällan i diskussionen. I en del skolor diskuteras dessa frågor regelbundet i samband med olika situationer i vardagen. Genom att kontinuerligt föra fram dessa frågor vill man främja en samsyn på betydelsen av jämställdhetsfrämjande arbete.

Av resultatet framgår också att skolornas rutiner i planeringen av jämställdheten i verksamheten inte till alla delar motsvarar de skyldigheter som berör främjandet av jämställdheten mellan könen enligt lagen om jämställdhet och grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen. En betydande andel av skolorna följer i sin verksamhet en plan som, trots stadgandena i lagen om jämställdhet, inte har utarbetats i den egna skolan. Diskrimineringsgrunderna som avses i lagen om jämställdhet och i diskrimineringslagen behandlas enligt varierande praxis i planerna och de åtgärder som fastställts i planerna riktar sig inte heller alltid till de lagstadgade fokusområdena för det jämställdhetsfrämjande arbetet. Innehållet i skolornas planer är bristfälligt när det gäller konkreta åtgärder för att främja jämställdhet, eller så har åtgärderna formulerats som mera allmänna mål, vilket gör det svårt att på det sätt som avses i lagen om jämställdhet bedöma hur målen har uppfyllts. Den mångfald av verksamhetssätt som gäller planeringen av det jämställdhetsfrämjande arbetet är tecken på att det finns brister i skolornas kunskap om lagstiftningen, eller att man i skolorna inte har uppfattat vilken betydelse planeringen som berör jämställdhet har som ett redskap för att utveckla skolans verksamhet. Utbildningsanordnarens stöd till skolorna är inte heller tillräckligt.

För att de skyldigheter gällande jämställdhet som föreskrivs i lagen om jämställdhet och i grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen ska uppfyllas bör man säkerställa att lärarna har tillräckliga och ändamålsenliga kunskaper och färdigheter om frågor som berör jämställdhet, samt att de har färdigheter för genus sensitiv undervisning och för ett respektfullt bemötande av eleverna.

1 JOHDANTO

Naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetussa laissa (609/1986, tasa-arvolaki) on sen voimaantulosta, vuodesta 1987 lähtien ollut yleisiä säännöksiä sukupuolten välisen tasa-arvon edistämiseksi koulutuksessa. Vuonna 2005 lakiin sisällytettiin oppilaitosten tasa-arvosuunnittelovelvoite, joka ei vielä tässä vaiheessa koskenut peruskouluja.¹ Viimeisin laajempi tasa-arvolain muutos tuli voimaan vuonna 2015. Tässä yhteydessä toiminnallista tasa-arvosuunnittelua koskeva velvoite ulotettiin perusopetukseen.² Lain uudistuksen myötä perusopetuksen oppilaitokset ovat velvollisia laatimaan enintään kolmen vuoden välein koulun toimintaa koskevan tasa-arvosuunnitelman yhteistyössä koulun henkilöstön ja oppilaiden kanssa (tasa-arvolaki 5 a §). Velvoite suunnitelmalliseen oppilaitoskohtaiseen tasa-arvotyöhön koskee tällä hetkellä kaikkea lakiin perustuvaa opetusta ja koulutusta.

Oppilaitoksia koskevien säännösten lisäämisellä tasa-arvolakiin haluttiin säännönmukaistaa tasa-arvotyön käytäntöjä ja vakiinnuttaa tasa-arvotyö oppilaitosten arkeen. Tasa-arvolain esitöissä todettiin, että koulutuksessa tulisi pyrkiä vaikuttamaan johdonmukaisesti niihin käytäntöihin, jotka ylläpitävät sukupuolenmukaisia kaavamaisia käyttäytymis- ja ajattelumalleja ja jotka ohjaavat sukupuolenmukaisiin oppiaine- ja muihin valintoihin. Tavoitteen saavuttamisen katsottiin edellyttävän nimenomaista tasa-arvolakiin kirjattua ja oppilaitoksiin kohdistuvaa suunnittelovelvoitetta koskevaa säännöstä.³ Muutostarvetta on perusteltu myös sillä, että opetusalan lainsäädäntö sisältää vain yleisiä tasa-arvoon liittyviä tavoitteita ilman erityistä mainintaa sukupuolten tasa-arvosta.⁴ Perusopetuksen merkitystä sukupuolen mukaisen eriytymisen lieventämisessä on pidetty erityisen merkittävänä, sillä käsitykset eri sukupuolille soveltuvista koulutusvalinnoista ja ammateista muodostuvat jo varhain lapsuudessa.

Uusi yhdenvertaisuuslaki (1325/2014) tuli voimaan vuonna 2015 samanaikaisesti kuin tasa-arvolain muutokset. Tässä yhteydessä yhdenvertaisuuslakiin kirjattiin säännös, jonka mukaan koulutuksen järjestäjän on huolehdittava siitä, että oppilaitoksella on suunnitelma tarvittavista toimenpiteistä yhdenvertaisuuden edistämiseksi (yhdenvertaisuuslaki 6 §). Aikaisempi yhdenvertaisuuslaki vuodelta 2004 ei sisältänyt nimenomaista säännöstä yhdenvertaisuuden edistämiseksi koulutuksessa. Vuonna 2015 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin lisättiin velvoite koulukohtaisen tasa-arvosuunnitelman laatimiseen⁵ ja vuonna 2017 koulukohtaisen yhdenvertaisuussuunnitelman laatimiseen⁶.

Hallituksen tasa-arvo-ohjelman 2016–2019 yhtenä tavoitteena oli perusopetuksen oppilaitosten tasa-arvosuunnittelun tukeminen ajantasaisilla oppailla, koulutuksella ja seurannalla.⁷ Osana tätä tavoitetta Opetushallitus toteutti loppuvuodesta 2019 sähköisen kyselyn tasa-arvolain mukaisen, toiminnallista tasa-arvosuunnittelua koskevan velvoitteen toteutumisesta perusopetuksen oppilaitoksissa. Käsillä olevassa raportissa esitellään kyselyn tulokset.

1 TyVM 3/2005 vp

2 Perusopetuslaissa tarkoitettua opetusta on esiopetus, oppivelvollisten perusopetus, lisäopetus, maahanmuuttajien perusopetukseen valmistava opetus ja aikuisten perusopetus.

3 HE 19/2014 vp, s. 34, 41

4 Ks. Kuusi, Jakkuri-Sihvonen & Koramo 2009

5 OPH, määräys 63/011/2015, 21.10.2015

6 OPH, määräys OPH-866-2017, 24.4.2017

7 Sosiaali- ja terveysministeriö 2016, s. 14

Kyselylomake sisälsi myös yhdenvertaisuuslain mukaista yhdenvertaisuussuunnittelua koskevia kysymyksiä, sillä tasa-arvolain ja yhdenvertaisuuslain mukaiset oppilaitoskohtaiset suunnitelmat voi olla tarkoituksenmukaista laatia yhdessä. Molemmissa suunnitelmissa on kyse syrjinnän ennaltaehkäisemisestä ja tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämisestä koulutasolla.⁸

Vastaavat Opetushallituksen selvitykset lukioiden, ammatillisten oppilaitosten ja vapaan sivistystyön oppilaitosten osalta julkaistiin vuosina 2010 ja 2014.⁹

8 Honkala ym. 2019, s. 54

9 Ikävalko 2010, 2014

2 PERUSOPETUKSEN OPPILAITOKSIA KOSKEVIEN SUKUPUOLTEN TASA-ARVON JA YHDENVERTAISUUDEN EDISTÄMISVELVOITTEIDEN PÄÄKOHDAT

2.1 Tasa-arvolain ja yhdenvertaisuuslain toiminnallista tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelua koskevat velvoitteet

Tasa-arvolain tarkoituksena on estää sukupuoleen perustuva syrjintä ja edistää naisten ja miesten välistä tasa-arvoa sekä tässä tarkoituksessa parantaa naisten asemaa erityisesti työelämässä. Lisäksi lain tarkoituksena on estää sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun perustuva syrjintä.¹⁰ Yhdenvertaisuuslain tarkoituksena puolestaan on edistää yhdenvertaisuutta, ehkäistä syrjintää ja tehostaa syrjinnän kohteeksi joutuneen oikeusturvaa. Yhdenvertaisuuslaki kieltää syrjinnän iän, alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, poliittisen toiminnan, ammattiyhdistystoiminnan, perhesuhteiden, terveydentilan, vammaisuuden, seksuaalisen suuntautumisen ja muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.

Tasa-arvolaki sisältää sekä opetuksen järjestäjiä että oppilaitoksia koskevia säännöksiä. Tasa-arvolain 5 §:n säännökset koskevat opetuksen järjestäjiä ja velvoittavat huolehtimaan, että eri sukupuolilla on samat mahdollisuudet koulutukseen ja ammatilliseen kehitykseen, ja että opetus, tutkimus ja oppimateriaalit tukevat lain tarkoituksen toteutumista. Pykälässä säädetään myös opetuksen järjestäjään kohdistuvasta velvoitteesta lasten ikä- ja kehitystason huomioimiseen tasa-arvoa edistettäessä, ja sitä koskevista toimenpiteistä päätettäessä.

Kouluissa tasa-arvoa edistetään muun muassa toiminnallisella tasa-arvosuunnittelulla. Koulun tasa-arvosuunnitelmasta säädetään tasa-arvolain 5 a §:ssä, jonka säännökset koskevat toimenpiteitä tasa-arvon edistämiseksi oppilaitoksessa. Toiminnallisella tasa-arvosuunnittelulla viitataan niihin konkreettisiin toimenpiteisiin, joilla sukupuolten tasa-arvoa edistetään ja sukupuoleen perustuvaa syrjintää kouluissa ehkäistään.¹¹

Seuraavassa kuvataan pääpiirteittäin oppilaitosten toiminnallista tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelua koskevia tasa-arvolain ja yhdenvertaisuuslain säännöksiä. Tarkastelun pääpaino on tasa-arvolain mukaisessa toiminnallisessa suunnittelussa. Luvussa esitellään lyhyesti myös tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta koskevaa opetusalan lainsäädäntöä ja perus-

10 Tasa-arvolain vuonna 2015 voimaan tulleissa muutoksissa sukupuoleen perustuvan syrjinnän kieltoa laajennettiin sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun. Säännökset lisättiin lakiin sukupuolivähemmistöjen syrjinnän estämiseksi, mutta niitä sovelletaan myös sukupuoli-identiteettiin (K 22/2018 vp, s. 77). Sukupuolienemmistöillä (cissukupuoliset tai cisihmiset) viitataan henkilöihin, jotka identifioituvat syntymässä määritellyn sukupuoleensa ja ilmaisevat sukupuoltaan pääosin sen mukaisesti. Sukupuoli-identiteetti ja sukupuolen ilmaisu eivät kuitenkaan tarkoita samaa, ja myös cisihmisten sukupuolen ilmaisu on moninaista (ks. esim. Terveystieteiden tutkimuskeskuksen tutkimus sukupuolten tasa-arvosuunnittelusta).

11 Oppilaitos voi olla velvoitettu laatimaan toiminnallisen tasa-arvosuunnitelman lisäksi työnantajan henkilöstöpoliittisen tasa-arvosuunnitelman, jos oppilaitoksen palveluksessa on 30 henkeä tai enemmän. Henkilöstöpoliittisen suunnitelman laatiminen koskee oppilaitosta vain siinä tapauksessa, että se toimii työnantajana. Perusopetuksen oppilaitosten työnantaja on usein kunta. Toiminnallisen suunnitelmavelvoitteen kannalta oppilaitoksen koolla ei ole merkitystä, vaan koulut ovat velvoitettuja laatimaan suunnitelmat riippumatta henkilöstön ja oppilaiden määrästä.

opetuksen opetussuunnitelman perusteita (2014), ja niiden tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta koskevia velvoitteita.

Tasa-arvolaisissa määritellään vähimmäisvaatimukset tasa-arvosuunnitelman sisällölle

Koulukohtaisen ja järjestelmällisen tasa-arvotyön toteutumiseksi tasa-arvolaisissa määritellään vähimmäisvaatimukset suunnitelmallisen tasa-arvotyön sisällölle (tasa-arvolaki 5 a § 2).

Tasa-arvolain mukaisen toiminnallisen tasa-arvosuunnitelman tulee sisältää seuraavat:

1. selvitys koulun tasa-arvotilanteesta, kehittämiskohteista ja mahdollisista ongelmista,
2. tasa-arvon edistämistä koskevat konkreettiset toimenpiteet, niitä koskeva aikataulu ja vastuuhenkilö(t) ja
3. arvio aikaisempien edistämistoimenpiteiden toteutumisesta.

Lisäksi laki velvoittaa kiinnittämään koulukohtaisessa tasa-arvosuunnittelussa erityistä huomiota seuraaviin toiminnan osa-alueisiin: oppilasvalinnat, opetuksen järjestäminen, oppimiserot, oppimissuoritusten arviointi sekä seksuaalisen häirinnän ja sukupuoleen perustuvan häirinnän ehkäiseminen ja poistaminen (tasa-arvolaki 5 a § 3).

Tasa-arvotilannetta on arvioitava aina kaikkien edellä mainittujen osa-alueiden osalta¹², ja selvityksen tulee kattaa kaikki tasa-arvolaisissa kielletyt syrjintäperusteet. Kokonaiskuvan muodostamiseksi selvityksessä tulee käyttää tarkoitukseen sopivia ja mahdollisimman monipuolisia menetelmiä. Esimerkiksi valtakunnallisten oppilaskyselyiden tulosten ja tilastojen hyödyntämisessä on huomioitava, että ne eivät välttämättä kata kaikkia tasa-arvolain syrjintäperusteita tai laissa määriteltyjä osa-alueita.¹³ Tasa-arvotilanteen selvityksen pohjalta valitaan suunnitelmaan sisällytettävät koulun senhetkiset toiminnan kehittämiskohteet, ja niitä koskevat toimenpiteet, joiden toteutumista on suositeltavaa arvioida vuosittain.

Yhdenvertaisuuslaissa ei säädetä yhdenvertaisuussuunnittelun määräisällöstä, ja tältä osin tasa-arvolain ja yhdenvertaisuuslain sääntely eroaa toisistaan. Opetuksen järjestäjän ja tämän ylläpitämän koulun on kuitenkin arvioitava yhdenvertaisuuden toteutumista toiminnassaan ja ryhdyttävä tarvittaviin toimenpiteisiin yhdenvertaisuuden toteutumiseksi (yhdenvertaisuuslaki 6 § 1). Velvoite koskee kouluja kaikkien laissa määriteltyjen syrjintäperusteiden osalta. Yhdenvertaisuuslaki ei sisällä säännöksiä siitä, miten lain mukaiset edistämistoimet kohdistetaan. Lain valmistelussa tuotiin kuitenkin esille, että suunnittelussa tulisi kiinnittää huomiota oppimateriaaleihin, häirintää ja kiusaamista ehkäiseviin toimiin, opetustilanteiden tasapuolisuuteen, opintosuoritusten arvioimiseen sekä opettajien yhdenvertaisuusosaamiseen. Yhdenvertaisuussuunnitelman sisältö ja laajuus määräytyvät tehdyn arvioinnin perusteella.¹⁴

¹² Oppilasvalintoja lukuun ottamatta koulun toiminnallisessa tasa-arvosuunnitelmassa tulee huomioida kaikki tasa-arvolain 5 a §:n 3 momentin mukaiset osa-alueet. Kouluissa, joissa on erityinen oppilasvalintamenettely, tulisi huomioida myös oppilasvalintojen tasa-arvoa koskevat erityiskysymykset (Jääskeläinen ym. 2015, s. 56).

¹³ HE 19/2014 vp, s. 112

¹⁴ HE 19/2014 vp, s. 62–63

Tasa-arvosuunnitelma ja yhdenvertaisuussuunnitelma laaditaan koulukohtaisesti

Tasa-arvosuunnitelman tarkoituksena on toimia koulun toiminnan kehittämisen välineenä, ja siksi suunnitelma laaditaan koulukohtaisena (tasa-arvolaki 5 a § 1). Opetuksen järjestäjän, kunnan tai toisen koulun laatiman suunnitelman noudattaminen ei ole tasa-arvolain mukaista.

Opetuksen järjestäjä voi kuitenkin esimerkiksi kerätä keskitetysti tietoa hallinnoimistaan kouluista, ja kyselyn koulukohtaisia tuloksia voidaan hyödyntää tasa-arvotilanteen selvittämisessä ja suunnittelussa yksittäisissä kouluissa.¹⁵ Opetuksen järjestäjän tai seutukunnan tasolla voidaan myös linjata yleisiä tasa-arvoa koskevia tavoitteita, joita koulut voivat käyttää suunnitelmiansa perusteena. Opetuksen järjestäjä voi esimerkiksi laatia kuvauksen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelun lainsäädännöllisestä perustasta tai antaa toimintaohjeita lasten ikä- ja kehitystason huomioimiseen tai sukupuolisen ja seksuaalisen häirinnän käsittelyyn.

Yhdenvertaisuuslaissa oppilaitoksen yhdenvertaisuussuunnitelman laatimista koskeva säännös sisältyy pykälään, joka koskee koulutuksen järjestäjän velvollisuutta edistää yhdenvertaisuutta (yhdenvertaisuuslaki 6 §). Säännöksen mukaan opetuksen järjestäjän on huolehdittava siitä, että oppilaitoksella on suunnitelma tarvittavista toimenpiteistä yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Opetuksen järjestäjän tai koulun johdon yksin laatima suunnitelma ei täytä yhdenvertaisuuslain vaatimuksia.¹⁶

Tasa-arvosuunnitelma laaditaan vuosittain

Tasa-arvolain mukainen koulun toimintaa koskeva suunnitelma tulee laatia joka vuosi (tasa-arvolaki 5 a § 1). Laki kuitenkin mahdollistaa, että suunnitelma voidaan laatia enintään kolmeksi vuodeksi, mikä mahdollistaa sen yhdistämisen sellaiseen koulun toimintaa ohjaavaan suunnitelmaan, joka laaditaan useammaksi kuin yhdeksi vuodeksi kerrallaan. Suunnitelman sisältämien toimenpiteiden toteutumista on kuitenkin tarkoitukseenmukaista tarkastella vuosittain, vaikka suunnitelma laadittaisiin pidemmälle ajalle.¹⁷

Yhdenvertaisuuslaissa ei säädetä yhdenvertaisuussuunnitelman päivittämisen tai uusimisen määräajoista vaan riittää, että suunnitelman toteutumista arvioidaan tarvittaessa (yhdenvertaisuuslaki 6 § 1). Tasa-arvosuunnitelman arvioinnin yhteydessä on kuitenkin hyvä arvioida myös yhdenvertaisuuden edistämistoimien toteutumista, erityisesti jos koulun tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmat on yhdistetty.

15 HE 19/2014 vp, s. 110–111

16 Honkala ym. 2019, s. 54

17 HE 19/2014 vp, s. 113

Tasa-arvosuunnitelma laaditaan yhdessä henkilöstön ja oppilaiden kanssa

Tasa-arvolain mukaan koulun henkilöstön ja oppilaiden tulee osallistua suunnitelman laatimiseen kaikissa sen eri vaiheissa eikä pelkästään suunnitelmasta tiedottaminen riitä (tasa-arvolaki 5 a § 1). Menettelytapa on muilta osin koulun vapaasti valittavissa.

Yhdenvertaisuuslaissa oppilaiden osallistumisesta ei säädetä yhtä tarkasti kuin tasa-arvo-laissa. Yhdenvertaisuuslaki sisältää säännöksiä opetuksen järjestäjän ja koulun velvollisuudesta kuulla oppilaita ja heidän huoltajiaan yhdenvertaisuuden edistämistoimenpiteistä (yhdenvertaisuuslaki 6 § 3). Säännösten tarkoituksena on, että oppilailla ja huoltajilla on tarpeelliset tiedot suunnitelman laatimisesta ja mahdollisuus vaikuttaa siihen.¹⁸ Toisin kuin yhdenvertaisuuslaissa, tasa-arvo-laissa ei säädetä huoltajien osallistumisesta suunnitteluun.

Tasa-arvosuunnitelmalla ei ole laissa määriteltyä määrämuotoa

Tasa-arvosuunnitelmalla ei ole tasa-arvo-laissa määriteltyä määrämuotoa, ja tasa-arvon edistämistä koskevat tavoitteet ja toimenpiteet voidaan kirjata erillisen suunnitelma-asiakirjan sijaan tai sen lisäksi yhteen tai useampaan asiakirjaan, kuten opetussuunnitelmaan tai lukuvuosisuunnitelmaan (tasa-arvolaki 5 a § 1). Tasa-arvolain esitöissä todettiin, että suunnitelman ei tarvitse olla erillinen asiakirja, jos sukupuolten välisen tasa-arvon edistämistä koskevia toimenpiteitä käsitellään jossain muussa sopivassa yhteydessä. Koulut valitsevat tarkoituksenmukaisimman tavan täyttää suunnitteluvuorokausi. Keskeistä on, että koulun käytäntöjä tarkastellaan ja kehitetään tavoitteellisesti sukupuolten välisen tasa-arvon näkökulmasta, ja tämä tulee esille toimintaa ohjaavista asiakirjoista.

Sukupuolista ja seksuaalista häirintää koskevat tavoitteet ja toimenpiteet voidaan esimerkiksi kirjata oppilas- ja opiskelijahuoltolain (1287/2013) mukaiseen suunnitelmaan väkivallan, kiusaamisen ja häirinnän ehkäisemiseksi ja siihen puuttumiseksi. On kuitenkin huomioitava, että oppilas- ja opiskelijahuoltolain mukaisia suunnitelmia ei tarvitse laatia koulukohtaisesti, eikä oppilas- ja opiskeluhuoltolaki myöskään velvoita käsittelemään suunnitelmissa seksuaalista ja sukupuoleen perustuvaa häirintää.¹⁹ Lisäksi kiusaamiselle ja seksuaaliselle ja sukupuoli-selle häirinnälle on omat vakiintuneet määritelmänsä. Sukupuolinen häirintä on ei-toivottua käytöstä, joka liittyy sukupuoleen, sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun (tasa-arvolaki 7 §). Suunnitelmissa kiusaamista ja sukupuolista ja seksuaalista häirintää tulee käsitellä erillisinä ilmiöinä, vaikka ne kietoutuvat koulun arjessa monin tavoin yhteen.²⁰

Aikaisemmin mainittujen suunnitteluprosessia ja suunnitelman sisältöä koskevien vähimmäisvaatimusten täytyy täytyä myös silloin, kun tasa-arvosuunnitelma on yhdistetty johonkin toiseen suunnitelmaan tai asiakirjaan. Jos tasa-arvolain edistämistoimet sisällytetään johonkin muuhun suunnitelmaan tai asiakirjaan, niiden tulee olla riittävän yksilöityjä, jotta tasa-arvolain mukaisen suunnitteluvuorokauden täyttymistä voidaan arvioida.

18 HE 19/2014 vp, s. 63

19 HE 19/2014 vp, s. 111

20 Granskog ym. 2018, s. 10; ks. myös Aaltonen 2006; Lehtonen 2003

Tasa-arvosuunnitelman tulee sisältää toimenpiteet sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun perustuvan syrjinnän ennaltaehkäisemiseksi

Tasa-arvolain vuonna 2015 voimaan tulleessa uudistuksessa lakiin sisällytettiin erityinen säännös viranomaisten, opetuksen järjestäjien ja muiden koulutusta tai opetusta järjestävien yhteisöjen sekä työnantajien velvollisuudesta ennaltaehkäistä tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun perustuvaa syrjintää (tasa-arvolaki 6 c § 1). Lain mukaan velvoite tulee huomioida myös koulun tasa-arvosuunnitelmaa laadittaessa ja tasa-arvoa edistävistä toimenpiteistä päätettäessä (tasa-arvolaki 6 c § 3). Lain valmistelun yhteydessä tuotiin esille, että velvoite sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun perustuvan syrjinnän ennaltaehkäisemisestä edistää lasten ja nuorten kokonaisvaltaista hyvinvointia ja turvallisuutta, sillä erityisesti sukupuolivähemmistöihin kuuluvat lapset ja nuoret kokevat kiusaamista ja häirintää.²¹

2.2 Opetusalan lainsäädännön ja opetussuunnitelman perusteiden tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta koskevat velvoitteet

Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslakien lisäksi tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta koskevaa sääntelyä on opetusalan lainsäädännössä. Perusopetuslain (628/1998) 2 §:n mukaan perusopetuksen tulee edistää sivistystä ja tasa-arvoisuutta yhteiskunnassa sekä oppilaiden edellytyksiä osallistua koulutukseen ja kehittää itseään elämänsä aikana. Opetuksen tavoitteena on turvata koulutuksellinen yhdenvertaisuus koko maassa. Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki, jossa säädetään koulujen velvollisuudesta laatia suunnitelma oppilaiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä, täydentää perusopetuslain 29 §:ää, jossa säädetään oppilaiden oikeudesta turvalliseen opiskeluympäristöön. Edellisten lisäksi perusopetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja tuntijaosta annetussa valtioneuvoston asetuksessa (1435/2001) säädetään koulun velvollisuudessa vahvistaa koulutuksellista tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta kaikessa toiminnassaan.

Voimassa olevissa perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (2014) sukupuolten tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämiseen on sitouduttu monin tavoin. Opetussuunnitelman perusteissa perusopetuksen tavoitteista (luku 3.1, perusopetuksen tehtävä) todetaan muun muassa, että perusopetuksen yhteiskunnallisena tehtävänä on edistää tasa-arvoa, yhdenvertaisuutta ja oikeudenmukaisuutta (...) sekä edistää sukupuolten tasa-arvoa. Perusopetuksen tehtäviin lisättiin myös tavoite sukupuolen moninaisuutta koskevan tiedon ja ymmärryksen lisäämiseen. Opetussuunnitelman perusteissa määritellään myös, että perusopetus on sukupuolitietoista (luku 4.2, toimintakulttuurin kehittämistä ohjaavat periaatteet). Tällä viitataan siihen, että opetuksessa tulee osana sukupuolten tasa-arvoa edistävää työtä tunnistaa ja aktiivisesti purkaa sukupuolittavia rakenteita. Lähestymistapa näkyy myös perusopetuksen tavoitteissa, joissa todetaan, että tyttöjä ja poikia tulee kannustaa yhdenvertaisesti eri oppiaineiden opinnoissa, ja auttaa heitä tunnistamaan mahdollisuutensa ja rakentamaan oppimispolkunsaa ilman sukupuoleen sidottuja kapea-alaisia roolimalleja.

21 HE 19/2014 vp, s. 41

3 PERUSOPETUKSEN OPPILAITOSTEN TASA-ARVOSUUNNITTELUN NYKYTILANNE

3.1 Selvityksen toteuttaminen

Sähköinen kysely lähetettiin joulukuussa 2019 Opetushallituksen toimesta 2244 perusopetuslain mukaista opetusta järjestävään oppilaitokseen. Kyselyn saatteessa (liite 1) vastausta pyydettiin henkilöltä, jonka vastuulla koulun tasa-arvosuunnittelun koordinointi on. Jos henkilö työskenteli useammassa kuin yhdessä koulussa, vastausta pyydettiin kunkin koulun osalta erikseen. Kyselyyn oli mahdollista vastata suomeksi tai ruotsiksi.

Kyselyyn vastasi määräaikaan mennessä 1003 koulua. Koulujen koko vaihteli pienistä alle 50 oppilaan kouluista suuriin yli 500 oppilaan kouluihin. Alle 50 oppilaan kouluja oli 11 prosenttia ja 50–99 oppilaan kouluja 14 prosenttia vastanneista. 100–299 oppilaan oppilaitoksia oli 35 prosenttia, 300–499 oppilaan kouluja 24 prosenttia ja yli 500 oppilaan kouluja 16 prosenttia vastanneista. Alakoulut²² olivat suurin yksittäinen vastaajaryhmä, joita oli 57 prosenttia vastaajista. Yhtenäiskouluja²³ oli 30 prosenttia ja yläkouluja²⁴ 12 prosenttia vastanneista. Osassa kouluja järjestettiin lisäksi perusopetuslain mukaista esiopetusta ja/tai lisäopetusta ja muutamassa myös perusopetukseen valmistavaa opetusta.

Kyselylomake (liite 2) sisälsi monivalintakysymyksiä ja avoimia kysymyksiä. Useampiin monivalintakysymyksiin oli mahdollista vastata valitsemalla annetuista vaihtoehdoista useampia. Jos kysymyksessä oli mahdollista valita useampia kuin yksi vastausvaihtoehto, on vastausten kokonaismäärä ilmoitettu tulososassa alaviitteessä kyseisen kysymyksen kohdalla. Vastausten kokonaismäärä voi siten olla suurempi kuin vastaajien kokonaismäärä. Prosenttiosuudet on laskettu kaikkien kysymysten kohdalla vastaajien kokonaismäärästä ($n=1003$). Jos monivalintakysymyksissä oli vastausvaihtoehto *muu, mikä*, pyrittiin näihin tulleet vastaukset luokittelemaan valmiisiin vastauskategorioihin. Osassa monivalintakysymyksiä vastaajia pyydettiin tarkentamaan vastaustaan. Jos tarkentavasta vastauksesta tuli selkeästi esille, että vastaaja oli valinnut väärän vastausvaihtoehdon, siirrettiin se oikeaan vastauskategoriaan.

Avointen kysymysten vastaukset luokiteltiin aineistolähtöisesti. Tulkinnanvaraisia vastauksia tai vastauksia, jotka eivät liittyneet kysymykseen, ei huomioitu analyysissä. Joitakin lomakkeen kysymyksiä ei raportoitu, koska vastaukset eivät liittyneet kysymykseen.

3.2 Selvityksen tulokset

3.2.1 Tasa-arvosuunnitelma on koulun toiminnan kehittämisen väline

Tasa-arvolain mukaan jokaisen perusopetuksen oppilaitoksen tulee laatia suunnitelma toimenpiteistä sukupuolten välisen tasa-arvon edistämiseksi ja syrjinnän estämiseksi eli

22 Kategoriaan luokiteltiin koulut, jotka ilmoittivat järjestävänsä opetusta kaikille tai osalle luokka-asteista välillä 1–6.

23 Kategoriaan luokiteltiin koulut, jotka ilmoittivat järjestävänsä opetusta kaikille tai osalle luokka-asteista välillä 1–9.

24 Kategoriaan luokiteltiin koulut, jotka ilmoittivat järjestävänsä opetusta kaikille tai osalle luokka-asteista välillä 7–9.

toiminnallinen tasa-arvosuunnitelma. Tasa-arvolain mukaisen koulun toimintaa koskevan suunnitelman tulee olla laadittu koulukohtaisena (tasa-arvolaki 5 a §).

Vastaajista 96 prosenttia ($n=960$) ilmoitti, että koululla on tasa-arvolain mukainen koulun toiminnan kehittämistä koskeva tasa-arvosuunnitelma. Kolme prosenttia vastaajista ($n=29$) ilmoitti, että koululla ei ole tasa-arvosuunnitelmaa, koska koulu noudattaa jonkun muun tahon laatimaa suunnitelmaa, koulukohtaisen suunnitelman laatiminen on kesken²⁵ tai suunnitelmaa ei ole, koska vastaajat eivät olleet tietoisia sen laatimisveloitteesta. 14 vastaajaa (1 %) ei tiennyt, onko koululla tasa-arvolain mukainen toiminnan kehittämistä koskeva suunnitelma.

Kuitenkin niistä 96 prosentista vastaajia, jotka ilmoittivat, että koululla on tasa-arvolain mukainen toiminnallinen tasa-arvosuunnitelma, 62 prosenttia ($n=599$) ilmoitti, että suunnitelma on laadittu koulukohtaisena²⁶, ja reilu kolmannes (38 %; $n=361$) ilmoitti noudattavansa jonkun muun tahon, useimmiten opetuksen järjestäjän, kunnan tai seutukunnan laatimaa suunnitelmaa tai suunnitelma oli yhteinen toisen koulun kanssa.

Suunnitelma, jota ei ole laadittu kyseisessä koulussa, ja joka on muun tahon laatima, ja jota koulu noudattaa, ei kuitenkaan täytä tasa-arvolain vaatimuksia, ja sitä ei sen vuoksi voida pitää tasa-arvolain mukaisena tasa-arvosuunnitelmana.

Valtaosa vastanneista (93 %; $n=928$) ilmoitti, että koululla on yhdenvertaisuuslain mukainen toiminnan kehittämistä koskeva suunnitelma²⁷. Neljä prosenttia vastaajista ($n=44$) ilmoitti, että koululla ei ole suunnitelmaa, koska sen laatiminen on kesken tai koulu noudattaa opetuksen järjestäjän laatimaa suunnitelmaa. Muutama vastaaja ei tiennyt, että suunnitelma pitää laatia tai sen laatimiseen ei ollut aikaa. 31 vastaajaa (3 %) ei tiennyt, onko koululla yhdenvertaisuuslain mukainen yhdenvertaisuussuunnitelma.

Tasa-arvolain mukaan tasa-arvosuunnitelma voidaan laatia erillisenä tai yhdistää muihin koulun toimintaa ohjaaviin suunnitelmiin, kuten yhdenvertaisuussuunnitelmaan, opetussuunnitelmaan tai lukuvuosisuunnitelmaan (tasa-arvolaki 5 a § 1).

Noin joka kymmenennellä vastanneista (12 %; $n=119$) tasa-arvosuunnitelma oli erillinen suunnitelma²⁸ (taulukko 1). Suurimmassa osassa kouluja tasa-arvosuunnitelma oli kuitenkin yhdistetty yhteen tai useampaan muuhun suunnitelmaan, useimmiten yhdenvertaisuussuunnitelmaan (73 % vastaajista), vuosisuunnitelmaan (26 % vastaajista) ja/tai opetussuunnitelmaan (15 % vastaajista). Kuusi prosenttia vastaajista ilmoitti, että tasa-arvosuunnitelma on yhdistetty lisäksi johonkin muuhun suunnitelmaan, kuten opetuksen järjestäjän suunnitelmaan, oppilashuollon suunnitelmaan tai turvallisuussuunnitelmaan.

25 Jotkin vastaajat ($n=16$) ilmoittivat, että koululla ei ole tasa-arvosuunnitelmaa, jos koulukohtaisen suunnitelman laatiminen oli kesken. Kuitenkin jäljempänä nämä vastaajat saattoivat ilmoittaa noudattavansa opetuksen järjestäjän suunnitelmaa ja vastasivat mahdollisesti sen hetkisen tilanteensa pohjalta, tai että suunnitelma on koulun oma, joka viittaa siihen, että he vastasivat koulun tulevan tilanteen pohjalta.

26 Kategoriaan yhdistettiin maininnat ($n=8$) opetuksen järjestäjän ja seutukunnan suunnitelmista, joita oli koulukohtaisesti tarkennettu, tai jotka oli laadittu yhteistyössä toisen tahon kanssa. Suunnitelmien laadinnassa on mahdollista tehdä toimijarajat ylittävää yhteistyötä, ja nämä suunnitelmat voivat olla tasa-arvolain mukaisia, jos ne täyttävät tasa-arvolain määritellyt suunnitelman laatimista koskevat menettely- ja sisältövaatimukset (tasa-arvolaki 5 a §).

27 Kategoriaan yhdistettiin ne vastausvaihtoehdon ei valinneiden vastaukset ($n=13$), joissa ilmoitettiin, että koululla ei ole yhdenvertaisuussuunnitelmaa, koska yhdenvertaisuuden edistämistä koskevat toimenpiteet oli sisällytetty tasa-arvosuunnitelmaan tai muuhun suunnitelmaan. Näissä tapauksissa vastaajat tulkitsevat, että koululla ei ole yhdenvertaisuussuunnitelmaa, koska se oli sisällytetty osaksi muuta suunnitelmaa.

28 Valittujen vastausten kokonaismäärä: 1340

TAULUKKO 1. TASA-ARVOSUUNNITELMIEN MUOTO

	n	%
yhdistetty yhdenvertaisuussuunnitelmaan	734	73 %
osa koulun vuosisuunnitelmaa	257	26 %
osa opetussuunnitelmaa	147	15 %
erillinen suunnitelma	119	12 %
osa jotain muuta suunnitelmaa tai asiakirjaa	60	6 %
en tiedä	23	2 %

3.2.2 Tasa-arvoa edistetään konkreettisilla toimilla

Koulujen erillisissä tai yhdenvertaisuussuunnitelmiin yhdistetyissä tasa-arvosuunnitelmissa käsiteltiin²⁹ tasa-arvolain syrjintäperusteista yleisimmin sukupuolten välistä tasa-arvoa (97 % vastaajista) ja seksuaalista tai sukupuoleen perustuvaa häirintää (80 % vastaajista) (taulukko 2). Harvemmin käsiteltiin sukupuolen moninaisuutta (60 % vastaajista), sukupuoli-identiteettiä (48 % vastaajista) ja sukupuolen ilmaisu (36 % vastaajista). Viidessä prosentissa suunnitelmista ei käsitelty sukupuolten tasa-arvoa tai tasa-arvoa käsiteltiin ihmisten välisenä yleisenä tasavertaisuutena tai suunnitelma ei ollut näin yksityiskohtainen.

TAULUKKO 2. TASA-ARVOLAIN MUKAISTEN SYRJINTÄPERUSTEIDEN HUOMIOIMINEN SUUNNITELMISSA

	n	%
sukupuolten välinen tasa-arvo	972	97 %
seksuaalinen tai sukupuoleen perustuva häirintä	798	80 %
sukupuolen moninaisuus	593	60 %
sukupuoli-identiteetti	480	48 %
sukupuolen ilmaisu	361	36 %
joku muu	52	5 %

Yhdenvertaisuuslain mukaisista syrjintäperusteista suunnitelmissa käsiteltiin³⁰ yleisimmin etnistä taustaa/alkuperää (82 % vastaajista) ja uskontoa tai katsomusta (82 % vastaajista) (taulukko 3). Seuraavaksi useimmiten vastauksissa mainittiin kansalaisuus (73 % vastaajista), seksuaalinen suuntautuminen (71 % vastaajista), vammaisuus tai terveydentila (69 % vastaajista), ikä (67 % vastaajista) ja kieli (66 % vastaajista). Lisäksi joka kymmenes vastaaja ilmoitti, että koulun suunnitelmassa käsitellään jotain muuta, kuten taloudellista tai alueellista yhdenvertaisuutta, tai että yhdenvertaisuutta käsitellään yleisemmällä tasolla ihmisten välisenä oikeudenmukaisuutena ja ihmisoikeutena.

29 Valittujen vastausten kokonaismäärä: 3256

30 Valittujen vastausten kokonaismäärä: 5220

TAULUKKO 3. YHDENVERTAISUUSLAIN MUKAISTEN SYRJINTÄPERUSTEIDEN HUOMIOIMINEN SUUNNITELMISSA

	n	%
etninen tausta/alkuperä	825	82 %
uskonto tai katsomus	822	82 %
kansalaisuus	734	73 %
seksuaalinen suuntautuminen	713	71 %
vammaisuus tai terveydentila	695	69 %
ikä	671	67 %
kieli	662	66 %
joku muu	98	10 %

Reilu kaksi kolmasosaa (78 %; $n=786$) vastaajista oli sisällyttänyt tasa-arvoa koskevat tavoitteet ja toimenpiteet johonkin koulun pedagogista toimintaa ohjaavaan suunnitelmaan. Useimmiten tavoitteet ja toimenpiteet sisältyivät opetussuunnitelmaan ja/tai vuosisuunnitelmaan³¹, tai ne olivat näiden suunnitelmien liitteenä. Tavoitteet ja toimenpiteet sisällytettiin joskus myös oppilashuoltosuunnitelmaan tai suunnitelmaan oppilaiden suojaamiseksi kiusaamiselta ja häirinnältä. Noin joka kymmenes (11 %; $n=105$) vastaaja raportoi, että koulun suunnitelmalista tasa-arvotyötä koskevat tavoitteet ja toimenpiteet eivät sisälly opetussuunnitelmaan tai muihin koulun pedagogisiin asiakirjoihin. Syyksi tähän ilmoitettiin, että koululla ei ole omaa tasa-arvosuunnitelmaa, koulu noudattaa kuntakohtaista opetussuunnitelmaa tai tasa-arvosuunnitelman laatiminen on kesken. Tasa-arvosuunnitelman ja opetussuunnitelman laatiminen ja päivittäminen saattoivat myös osua eri ajankohtiin. 11 prosenttia vastaajista ($n=112$) ei tiennyt, onko tasa-arvon edistämistä koskevat tavoitteet ja toimenpiteet sisällytetty johonkin pedagogista toimintaa ohjaavaan asiakirjaan.

Tasa-arvolain mukaan erityistä huomiota koulun toiminnallisessa suunnittelussa tulee kiinnittää tasa-arvon toteutumiseen opiskelijavalinnoissa, opetusta järjestettäessä ja opintosuorituksia arvioitaessa. Lisäksi suunnitelman tulee sisältää toimenpiteet, joilla sukupuoleen perustuvaa ja seksuaalista häirintää ehkäistään ja poistetaan (tasa-arvolaki 5 a § 3).

Yleisimmin tasa-arvosuunnittelun lakisääteisistä painopisteistä³² suunnitelmissa oli huomioitu seksuaalisen häirinnän ennaltaehkäiseminen ja poistaminen (69 % vastaajista) ja sukupuoleen perustuvan häirinnän ennaltaehkäiseminen ja poistaminen (64 % vastaajista) (taulukko 4). Toimenpiteet kohdistuivat myös sukupuolistereotyyppioista vapaisiin oppiaine- ja kurssivalintoihin (54 % vastaajista), sukupuolenmukaisten oppimiseröjen kaventamiseen (45 % vastaajista) ja sukupuolitietoiseen opetukseen (42 % vastaajista). Tasa-arvosuunnittelun lakisääteisistä painopisteistä vain noin kolmanneksessa suunnitelmista oli huomioitu sukupuolen moninaisuus (36 % vastaajista). Suunnitelmien toimenpiteet kohdistuivat harvemmin myös sukupuolitietoisten oppimateriaalien käyttöön (21 % vastaajista), sukupuolitietoihin arviointikäytäntöihin (20 % vastaajista) ja sukupuolitietoiseen opinto- ja oppilaanohjaukseen (19 % vastaajista). Osalla vastaajista suunnitelmat eivät sisältäneet varsinaisia toiminnan painopisteitä, tai ne liittyivät johonkin muuhun, kuten oppilaiden tasavertaisiin osallistumismahdollisuuksiin, hyvinvointiin tai turvallisuuteen.

31 Kategoriaan yhdistettiin maininnat toimintasuunnitelmista, vuosisuunnitelmista, lukuvuosisuunnitelmista ja muista koulun kokonaisuunnittelua koskevista suunnitelmista.

32 Valittujen vastausten kokonaismäärä: 3783

TAULUKKO 4. TASA-ARVOSUUNNITELMIEN LAKISÄÄTEISET PAINOPISTEET

	n	%
seksuaalisen häirinnän ennaltaehkäiseminen ja poistaminen	690	69 %
sukupuoleen perustuvan häirinnän ennaltaehkäiseminen ja poistaminen	643	64 %
sukupuolistereotyyppioista vapaat oppiaine- tai kurssivalinnat	537	54 %
sukupuolenmukaisten oppimiseröjen kaventaminen	456	45 %
sukupuolitietoinen opetus	425	42 %
sukupuolen moninaisuuden huomioiminen	364	36 %
sukupuolitietoisten opiskelu- ja oppimateriaalien käyttö	215	21 %
sukupuolitietoiset arviointikäytännöt	202	20 %
sukupuolitietoinen opinto- ja oppilaanohjaus	188	19 %
joku muu	63	6 %

Kouluilta kysyttiin, mitkä ovat konkreettiset toimenpiteet, joiden avulla tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmiin kirjatut tavoitteet saavutetaan. Suunnitelmiin sisällytetyt toimenpiteet olivat usein yleisiä tavoitteita, mainintoja konkreettisista toimenpiteistä oli vaihtelevasti. Toimenpiteet saattoivat liittyä yleisesti myönteisen kouluilmapiirin luomiseen, kouluvihtyvyyteen ja -hyvinvointiin, oppimisen ja koulunkäynnin tukeen, oppilaiden osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksien lisäämiseen koulun toiminnoissa ja ryhmissä tai yhteistoiminnan lisäämiseen, mutta näiden yhteys nimenomaisesti sukupuolten välisen tasa-arvon edistämiseen jäi toimenpiteiden kuvauksessa epäselväksi. Vastauksissa korostui erityisesti yhteisen toiminnan ja keskustelun merkitys yhteisöllisyyden, ja sitä kautta yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon toteutumisessa.

Sukupuolten tasa-arvoon liittyviä konkreettisia toimenpiteitä olivat mm. sekaryhmät oppiaineissa, erityisesti liikunnassa ja käsityössä, sukupuoleen perustuvien ryhmäjakojen poistaminen oppitunneilta ja ryhmä- ja parinmuodostustilanteista, sukupuolistereotyyppioista vapaat oppiainevalinnat, sukupuolitietoinen kielenkäyttö, opettajien täydennyskoulutus ja erilaiset kouluvierailut ja teemaan liittyvien oppituntien, päivänavausten ja tapahtumien järjestäminen. Huomiota kiinnitettiin myös oppimateriaalien valintaan, arviointikäytäntöihin ja koulun tilallisiin ratkaisuihin (wc-tilat). Muita toimenpiteitä olivat mm. koulun toimintojen maksuttomuus, kodin ja koulun yhteistyökäytännöt ja tulkkipalvelut.

Kiusaaminen otettiin esille useissa vastauksissa. Mainintoja sukupuoleen perustuvasta häirinnästä tai sukupuolittuneesta kiusaamisesta oli kuitenkin vähemmän, ja niitä koskevat toimenpiteet olivat niin ikään monesti yleisiä kiusaamisenvastaisia toimenpiteitä. Toimenpiteet liittyivät lisäksi usein yksittäisiin tilanteisiin ja tapauksiin puuttumiseen, niitä koskevien toimintaohjeiden laatimiseen tai aiheeseen liittyvien teematuntien ja -tapahtumien järjestämiseen. Toimenpiteinä häirinnän ja kiusaamisen ennaltaehkäisemisessä olivat mm. oppilaiden yhteisöllisyyden lisääminen ja tunne- ja vuorovaikutustaitojen, turvataitojen ja vahvuustaitojen opetus. Oppilashuollon palveluilla oli keskeinen rooli häirintään puuttumisessa. Sukupuolitietoisen opetuksen merkitystä häirinnän ennaltaehkäisemisessä ei vastauksissa juurikaan mainittu, kuten ei myöskään sukupuoli- ja heteronormin tai sukupuolen ja sukupuolen moninaisuuden käsittelyä laaja-alaisesti opetuksessa, tai tätä koskevaa opettajien täydennyskoulutusta.

POIMINTOJA VASTAUKSISTA:

- Koulun vanhempainyhdistys ja oppilaskunta pohtivat ja toteuttavat tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta edistäviä teemapäiviä, erityisesti lukuvuoden alussa panostetaan ryhmäytymiseen. Luokissa toteutetaan tasa-arvoa edistäviä oppitunteja. Riittävällä resurssoinnilla pyritään mahdollistamaan oppilaan aito kohtaaminen ja varmistamaan hyvä oppilastuntemus.
- Tasa-arvotyötä viedään eteenpäin erilaisissa tapahtumissa ja tempauksissa, joihin osallistuvat opettajien ja muun henkilökunnan lisäksi esimerkiksi tukioppilaat, oppilaskunta ja oppilashuolto. Edellä mainituista asioista on vastuussa koko koulun henkilökunta.
- Yhteisöllisyys, yhteiset tapahtumat, eri ikäisten ja esim. ikäihmisten kanssa tehtävä yhteistyö.
- (...) oppilaat vastaavat vähintään kerran lukukaudessa joko Kiva-kyselyyn, koulun tasa-arvokyselyyn sekä kansallisiin terveystutkimuksiin, joissa seurataan myös tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteutumista. Kyselyjen vastaukset tutkitaan ja päätetään toimista, joita kyselyn perusteella on syytä järjestää. Viimeisimmän kyselyn perusteella koulussa toteutuu varsin hyvin tasa-arvo ja yhdenvertaisuusperiaatteet.
- Oppilaalla on oikeus oppimisen ja koulunkäynnin tukeen heti tuen tarpeen ilmetessä. Tehostettua ja erityistä tukea sekä ohjaajaresurssia kohdennetaan luokille ja oppilaille tarpeen mukaan.
- Normaalisissa opetustyössä tilanteen ja aiheen mukaan käsitellään asiaa. Mikäli oppilas tuo oma-aloitteisesti asian esiin tai ilmenee siihen liittyviä pulmia, aihetta käsitellään. Lisäksi terveydenhoitajan tunnit ja tapaamiset, kuraattorikin käytettävissä.
- Olemme suunnitelleet tyttöjen ja poikien yhteistä toimintaa ja ideoineet sitä, että he suunnittelevat toisilleen toimintaa. Koulussa on vuosittain pidetty monikulttuurisuuspäivä pajapäivänä, jolloin perheet ovat esitelleet omaa kulttuuriaan ja oppilaat ovat kierrelleet pajoissa. Oppilaiden suunnittelema osallisuuspäivä vuosiluokilla 7-9. 9. lk vierailevat vuosittain palvelutalossa. Yhteisöllinen oppilashuoltoryhmä edistää suunnitelman tavoitteita.
- Opiskelemme esimerkiksi mahdollisimman monenlaisissa kokoonpanoissa, jotta oppilaat oppivat työskentelemään ja tulemaan toimeen kaikkien muiden kanssa.
- Oppilaita osallistetaan tasa-arvotyöhön, ja heidän mielipiteitään kuullaan. Yleisopetus on kaikille sopivaa ja oppiaineita ei ryhmitellä sukupuolittain.
- Luodaan oppilaskuntamalli, jossa jokainen oppilas voi olla osallisena. Luodaan erilaisia toimintoja, joihin kuka tahansa voi liittyä halutessaan.
- Oppilaskunnan hallitukseen valitsemisen prosessissa samoin kuin tukioppilasvalinnoissa on haettu uusia, läpinäkyvämpiä toimintatapoja.
- Oppilasryhmien muodostaminen, joissa eri ikäiset ja eri kielitaustaiset oppilaat opiskelevat yhdessä.
- Liikuntaa on alettu opettaa perusluokissa eli sekaryhmissä. Kaikki valinnaiskurssit ovat avoimia kaikille sukupuolesta riippumatta ja sisällöt sopivat kaikille. Yhteisöllisessä opiskeluhuoltoryhmässä seuraamme kaikenlaista häirintää ja pyrimme puuttumaan siihen kaikin keinoin.
- Kaikki oppilaat eri luokka-asteilla kulkevat yhteisillä tunneilla mukaan lukien käsityö- ja liikuntatunnit. Ainoastaan vapaavalinnaisissa oppiaineissa sekä ue/et-tunneilla oppilaat sijoittuvat eri tavoin.
- Käsityö ja liikuntaryhmien muodostus. Keskustelu ryhmittelyn lähtökohdista.
- Liikuntatunnit järjestetään pääsääntöisesti sukupuolittain. Liikunnanopettajilla ja oppilailla on mahdollisuus käyttää myös muita ryhmäjakoja tai ainakin olla sensitiivisiä sen suhteen, että osaa oppilaista jako tyttöihin ja poikiin saattaa ahdistaa. Liikuntatunnit järjestetään pääsääntöisesti siten, että molempien sukupuolien ryhmät ovat samanaikaisesti.

- (...) Blandade grupper i handarbete, alla lär sig sticka och virka, tälja och odla. I gymnastiken är det viktigt att skapa en trygg och inkluderande inlärningsmiljö där alla elever vågar aktivt delta i undervisningen. Gärna växla mellan lugna och fartfyllda lekar och spel (...)
- Lukujärjestystekniset ratkaisut. Sekaryhmit kaikissa aineissa, jakamattomat luokat, ryhmittely oppimisen edistämisen ei sukupuolen perusteella.
- Peruskorjausta koskevissa suunnittelukokouksissa huolehditaan siitä, että osa kouluun tulevista wc-tiloista on merkitty myös sukupuolesta riippumattomiksi wc-tiloiksi.
- Sukupuolettomat vessat, yrittäjyysprojekteissa ammattivalintojen stereotyyppien välttämisen, opetusryhmät sekaryhmiä, samoin pöytäryhmät ja parit.
- Opetuksessa otetaan moninaisuus huomioon sen ollessa aiheellista ja mahdollista. Esimerkiksi käsitellään aihetta vähemmistöjen näkökulmasta käyttäen heidän kokemuksia valottavia alkuperäismateriaaleja, jos oppimateriaaleissa niitä ei ole.
- Erilaisten koulutusten ja kirjallisuuden avulla tarkastellaan omia asenteita, opetuksessa ei enää tuoda esille vanhanaikaisia stereotyyppisiä roolijakoja, etenkin terveystiedon oppiaineissa varmistetaan eri luokka-asteilla tutustuminen perhemalleihin ja seksuaalisuuteen. Kouluun on kutsuttu kirjailijavierailijoita, jotka kirjoissaan tuovat esille moninaisuuden (mm. Salla Simukka).
- Hyväksytään oppimateriaaliksi myös erilaisia sukupuolirooleja esittäviä materiaaleja.
- Tiedon lisääminen entisestään eri koulutusaloista ja sukupuoliroolittuneista aloista opinto-ohjauksen tunneilla, oppilaitosvierailuiden, vieraiden ja kummiyritysyhteistyön avulla; ohjataan ja rohkaistaan oppilaita tekemään omien vahvuuksien mukaisia ja itseään kiinnostavia valinnaisaine- ja koulutusvalintoja riippumatta siitä, ovatko ne naisten tai miesten koulutusaloja; valinnaisaine- ja yhteishakuvanhempainilloissa käydään segregatioasiaa läpi.
- Tasa-arvoista koulu yhteisöä ylläpidetään puuttamalla jokapäiväiseen kielenkäyttöön ja toimintaan kaikkien koulun aikuisten toimesta. Lisäksi työvälineinä on kiusaamiseen puuttaminen ja tasa-arvoasioiden esillä pitäminen teemakokonaisuuksina tai -tuntien avulla.
- Harjoitellaan itseä ja omaa koulunkäyntiä koskevaa päätöksentekoa esim. oppilaskunta- ja tukioppilastoiminnassa; otetaan selvää lähialueiden ammateista; puhutaan verkkohäirinnästä oppitunneilla, vanhempainillassa ja koulupoliisin vierailulla; selvitetään, kenellä on puhetilaa luokassa (kuraattori, koulupsykologi pitävät tunnin tarvittaessa).
- Opettajien kanssa keskustelu tasa-arvosta ja sen merkityksestä kasvatuksessa ja opetuksessa, oppilaiden kanssa keskustelut luokanohjaajan tunneilla, seksuaalikasvatustunnit, seksuaaliseen häirintään liittyvä oppitunti, teemakuukausi tasa-arvosta, jolloin esim. oppilaat pitävät päivänavauksia tasa-arvoon liittyen.
- On lisätty avointa ja yhteistä keskustelua tasa-arvo- ja yhdenvertaisuusasioista. Yhteisiä koko koulun tilaisuuksia on lisätty. Luokissa on toteutettu ilmapiiri- ja viihtyvyysskyselyitä lukuvuoden alussa, jotta mahdolliset syrjinnän vaarassa olevat oppilaat tulisivat opettajakunnan tietoon.
- Oppilaiden toiveita pyritään huomioimaan esim. opetustilanteiden ja oppimateriaalien/tehtävien suhteen. Puhutaan avoimesti erilaisuudesta ja pyritään tällä edistämään suvaitsevaisuutta (kouluun esim. puhujia tai teatteria aiheeseen liittyen). Kiusaamiseen puututaan aktiivisesti (Kiva-koulu).
- 5.- ja 8. luokilla pidämme tunne- ja turvataitotunteja sekä olemme valinneet tiimin, joka keskittyy kiusaamis- ja häirintätilanteiden purkamiseen.
- Koulussa järjestettiin helmikuussa 2019 koko koulun ja henkilökunnan yhteinen vanhempainilta, jonka aiheena oli seksuaalisuus. Yläluokkien oppilaille järjestettiin teemaviikolla Sexpon kanssa yhteistyössä pienryhmiä, joissa käsiteltiin omia rajoja. Asian käsittelyä jatketaan luokissa.

- Kiinnitetään huomiota sukupuolineutraaliin puheeseen, oppilaanohjauksessa painotetaan omista vahvuuksista lähteviä valintoja ja tuodaan esiin esim. vierailijoiden kautta erilaisia uratarinoita.
- Pyritään rohkaisemaan sekä poikia että tyttöjä tutustumaan erilaisiin ammatteihin - vanhemmat käyvät esittelemässä ammattejaan.
- Henkilöstön monipuolinen koulutus mahdollistaa yhdenvertaisen ja tasa-arvoisen opetuksen toteutumisen monipuolisesti ja kokonaisvaltaisesti jatkossakin.
- Lisää rahaa kyydityskuluihin, jotta kyläkoulut pääsevät uimaan ja nauttimaan kaupungin kulttuuri- ja tiedetarjonnasta.
- Puututaan seksuaaliseen häirintään, jos se tulee henkilökunnan tietoon.
- (...) arvioinnissa tietoisesti keskitytään oppilaan osaamisen arviointiin, niin että sukupuoli ei vaikuta asiaan, asiasta on keskusteltu opekokouksissa.
- Monet WC:t ovat kaikkien käymälöitä; yhteys Setaan, MLL:ään sekä eri alojen asiantuntijoihin; 1x/kk opettajat pitävät tasa-arvoon liittyvän oppimistuokion; kysely oppilaille tasa-arvosta ja yhdenvertaisuuskokemuksista; vastausten perusteella järjestetään jokin tempaus oppilaiden kanssa.

3.2.3 Tasa-arvotyö on koulun yhteinen asia

Kysyttäessä, kuka tai mikä taho vastaa suunnitelman laadinnasta, 44 prosenttia vastanneista ($n=445$) ilmoitti, että koulun suunnitelmaprosessista on vastuussa koulun johto (taulukko 5). Noin joka kolmannessa koulussa (26 %; $n=263$) prosessista vastasi tehtävään nimetty ryhmä, johon kuului opettajia, ja joka kymmenennessä koulussa (10 %; $n=101$) vastuu suunnitelmasta oli ryhmällä, johon opettajien lisäksi kuului myös oppilaita. 16 prosentissa kouluista ($n=156$) vastuu suunnitelmaprosessista oli yhdellä tai useammalla henkilöllä tai ryhmällä. Näitä olivat mm. oppilashuoltoryhmät, johtoryhmät, opettajat ja koulun muu henkilökunta ja oppilaat erilaisissa kokoonpanoissa. Koulun johto oli usein kokoonpanoissa edustettuna. Yksittäinen tehtävään nimetty opettaja vastasi suunnitelmaprosessista harvoin.

TAULUKKO 5. TASA-ARVOSUUNNITTELUSTA VASTAAVAT TAHOT

	n	%
koulun johto	445	44 %
tehtävään nimetty ryhmä, johon kuuluu opettajia	263	26 %
tehtävään nimetty ryhmä, johon kuuluu opettajia ja oppilaita	101	10 %
tehtävään nimetty opettaja	30	3 %
joku muu	156	16 %
ei kukaan	8	1 %

Kouluja pyydettiin kuvaamaan, miten henkilöstö, oppilaat ja oppilaiden huoltajat osallistuvat tasa-arvosuunnitteluun sen eri vaiheissa.³³ Oppilaat osallistuivat useimmiten oppitunneilla käytäviin keskusteluihin ja vastaamalla kyselyihin. Oppilaiden osallisuus toteutui myös oppilaskuntatoiminnan ja osallisuusryhmien kautta. Oppilaskunnat kävivät mm. läpi suunnitelmaluonnoksia, ja antoivat niistä kommentteja ja olivat mukana teemaan liittyvien tapahtu-

33 Kysymyksessä vastaajia pyydettiin kuvaamaan, miten henkilöstö, oppilaat ja huoltajat osallistuvat suunnitteluun. Henkilöstön osallisuutta koskeva osuus jätettiin kuitenkin analyysin ulkopuolelle, koska vastaukset olivat osin tulkinnanvaraisia tai eivät vastanneet kysymykseen.

mien järjestämisessä. Vastauksista ei tullut esille, miten laajasti muut kuin oppilaskuntien aktiivijäsenet ovat tasa-arvosuunnittelussa mukana, vai rajoittuuko toiminta oppilaskuntien hallitukseen. Joissain kouluissa oppilaat toimivat myös yhteisöllisissä oppilashuoltoryhmissä ja johtoryhmissä, joissa tasa-arvosuunnitteluun liittyviä kysymyksiä tarkastellaan. Oppilaiden jäsenyys ryhmissä oli edustuksellista. Vastauksista ei tullut esille, osoittaako oppilaskunta edustajansa ryhmiin, vai valitaanko oppilasjäsenet jollain muulla tavalla. Erilliset tasa-arvoryhmittymät, ja niihin osallistuminen oli vähäisempää.

Huoltajien osallistumistavat olivat pääosin epäsuoria. Aktiivisen vanhempainyhdistystoiminnan ja ryhmäedustuksen lisäksi huoltajia pääosin tiedotettiin suunnitelmaprosessista. Osa kouluista pyysi huoltajilta kommentteja suunnitelmaluonnoksiin esimerkiksi Wilman kautta, ja osa tiedotti kyselyiden tuloksista tai valmiista suunnitelmasta tai lähetti linkin suunnitelmaan koulun internetsivuille. Jotkin koulut tiedottivat suunnitelmasta kaikkia huoltajia, ja jotkin koulut vanhempainyhdistyksiä.

Yhteistyö vanhempainyhdistysten kanssa oli kouluissa yleistä. Vanhempainyhdistykset osallistuivat esimerkiksi antamalla kommentteja tasa-arvosuunnitelmaluonnoksista tai muutoin tarpeen niin vaatiessa. Vanhempainyhdistystoiminnan lisäksi vuosittaiset tai puolivuositteiset vanhempainillat ja -vartit ja opettajan, oppilaan ja huoltajan väliset arviointikeskustelut olivat keskeisiä yhteistyö- ja viestintäkanavia. Kodin ja koulun yhteistyön lisäksi huoltajien osallisuus tasa-arvosuunnitteluun toteutui usein edustuksellisesti yhteisöllisen oppilashuoltoryhmän tai johtoryhmätoiminnan kautta. Huoltajien mielipiteitä ja näkemyksiä kysyttiin joskus myös lomakkeella, mutta huoltajakyselyt olivat oppilaskyselyitä harvinaisempia.

Toiminnallisesta tasa-arvotyöstä ja -suunnittelusta tiedotettiin³⁴ oppilaille yleisimmin oppitunneilla (69 % vastaajista) ja luokanvalvojan ohjaustyössä (40 % vastaajista) (taulukko 6). Yleisimmät henkilöstön tiedotuskanavat olivat henkilöstokokoukset ja sähköpostilistat (67 % vastaajista) ja oppilashuollon kokoukset (63 % vastaajista) ja yleisimmät huoltajien tiedotuskanavat puolestaan vanhempainillat (55 % vastaajista) ja sähköiset viestimet, kuten WILMA (52 % vastaajista). Tasa-arvotyöstä tiedotettiin harvemmin teemapäivien³⁵ (27 % vastaajista), erillisten keskustelutilaisuuksien (24 % vastaajista), internetsivujen (21 % vastaajista) ja painettujen opaslehtisten (4 % vastaajista) kautta. Muita vastaajien mainitsemia tiedotuskanavia olivat vanhempainyhdistykset, johtoryhmät ja oppilaskunnat. Suunnitelmasta tiedotettiin myös koulun lukuvuosi- ja toimintasuunnitelmissa ja viikko- ja vuositiedotteissa.

34 Valittujen vastausten kokonaismäärä: 4315

35 Katteoriaan yhdistettiin maininnat tasa-arvotunneista ja päivänavauksista.

TAULUKKO 6. TASA-ARVOSUUNNITELMASTA TIEDOTTAMINEN

	n	%
oppitunnit	691	69 %
henkilöstokokoukset tai henkilöstön sähköpostilistat	669	67 %
opiskelijahuollon kokoukset	629	63 %
vanhempainillat	556	55 %
sähköiset viestimet, kuten WILMA	526	52 %
luokanvalvojan ohjaustyö	405	40 %
teemapäivät	275	27 %
keskustelutilaisuudet	237	24 %
koulun internetsivut	211	21 %
painetut opaslehtiset	41	4 %
joku muu	51	5 %
ei mitenkään	24	2 %

Toiminnalliseen tasa-arvosuunnitelmaan sisällytettyjen toimenpiteiden toteutumista seurattiin³⁶ yleisimmin havainnoimalla välitunteja ja opetustilanteita (83 % vastaajista) ja kyselyillä (68 % vastaajista) (taulukko 7). Erilliset keskustelutilaisuudet (39 % vastaajista), tilastot (17 % vastaajista) ja haastattelut (11 % vastaajista) olivat harvinaisempia. Vastaajista yhdeksän prosenttia ilmoitti arvioivansa toimenpiteiden toteutumista lisäksi jollain muulla tavalla, kuten koulun toiminnan kokonaissuunnittelua koskevien suunnitelmien arvioinnin yhteydessä tai oppilashuoltoryhmässä, oppilaskunnan, vanhempainyhdistysten kokouksissa, koulun ja huoltajien yhteistyötapaamisissa tai opettajankokouksissa. Osalla vastaajista ei ollut erillistä seurantaa, vaan tilanteisiin puututtiin tarvittaessa. Neljä prosenttia vastaajista ($n=45$) ilmoitti, että tasa-arvosuunnitelman toimenpiteiden toteutumista ei arvioida mitenkään.

TAULUKKO 7. TASA-ARVOSUUNNITELMIIN SISÄLLYTETTYJEN TOIMENPITEIDEN SEURANTA

	n	%
havainnointi (välitunnit ja opetustilanteet)	830	83 %
kyselyt	684	68 %
keskustelutilaisuudet	396	39 %
tilastot	169	17 %
haastattelut	113	11 %
joku muu	92	9 %
ei mitenkään	45	4 %

36 Valittujen vastausten kokonaismäärä: 2329

3.2.4 Tasa-arvoinen koulu edellyttää tietoista työtä

Reilu puolet vastaajista (61 %; $n=612$) ilmoitti saaneensa ohjeistusta tasa-arvon edistämiseen tai toiminnalliseen tasa-arvotyöhön esimerkiksi opetuksen järjestäjältä, Opetushallitukselta tai muualta. Opetuksen järjestäjä oli esimerkiksi tiedottanut kouluja tasa-arvosuunnitelman laatimiselvöitteestä tai antanut toimintaohjeita suunnitelman laatimiseen. Joissain tapauksissa koulut olivat tutustuneet kunnan suunnitelmaan ilman opetuksen järjestäjän tarkempaa ohjeistusta, tai opetuksen järjestäjä oli toimittanut kouluille suunnitelmapohjan, jota koulut täydensivät. Muutama vastaaja oli saanut opetuksen järjestäjältä valmiita kyselylomakepohjia. Opetuksen järjestäjän ohjeistuksen lisäksi vastaajat hyödynsivät myös muuta materiaalia, erityisesti Opetushallituksen materiaalia, kuten *Tasa-arvotyö on taitolaji. Opas sukupuolen tasa-arvon edistämiseen perusopetuksessa* -opasta. Vastaajat olivat osallistuneet myös teemaan liittyviin koulutustilaisuuksiin ja hankeyhteistyöhön. Neljännes vastaajista (26 %; $n=260$) raportoi, että ei ole saanut ohjeistusta sukupuolten tasa-arvon edistämiseen tai toiminnalliseen tasa-arvotyöhön. 13 prosenttia vastaajista ($n=131$) ei osannut sanoa, oliko koulun henkilöstö saanut ohjeistusta toiminnalliseen tasa-arvotyöhön tai -suunnitteluun.

Kouluilta kysyttiin myös, oliko *Tasa-arvotyö on taitolaji* -oppaasta ollut hyötyä koulun toiminnallisessa tasa-arvotyössä ja -suunnittelussa (taulukko 8). Vastaajista 41 prosenttia ($n=409$) ilmoitti, että oppaasta on ollut jonkin verran hyötyä. Viidesosa vastaajista (19 %; $n=189$) ilmoitti, että oppaasta on ollut paljon hyötyä, ja joka kymmenennelle vastaajalle (11 %; $n=114$) oppaasta oli ollut erittäin paljon hyötyä. Neljä prosenttia vastaajista ($n=41$) ilmoitti, että oppaasta ei ole ollut hyötyä koulun toiminnallisessa tasa-arvotyössä ja -suunnittelussa.

TAULUKKO 8. TASA-ARVOTYÖ ON TAITOLAJI -OPPAAN HYÖDYNTÄMINEN

	n	%
ei lainkaan hyötyä	41	4 %
jonkin verran hyötyä	409	41 %
paljon hyötyä	189	19 %
erittäin paljon hyötyä	114	11 %
opas ei ole tuttu	140	14 %
en tiedä	110	11 %

Kouluja pyydettiin myös kuvaamaan, miten *Tasa-arvotyö on taitolaji* -opasta oli hyödynnetty toiminnallisessa tasa-arvotyössä ja -suunnittelussa. Vastaajat hyödynsivät opasta mm. suunnitelman sisältöjen ja asiakirjan rakenteen hahmottamisessa, tasa-arvosuunnittelun laajemman yhteiskunnallisen ja lainsäädännöllisen taustan ja sukupuoleen ja tasa-arvoon liittyvän käsitteistön selventämisessä. Useissa vastauksissa painottui oppaan käyttö erityisesti suunnitelmaprosessin käynnistämisessä tai suunnitelmaa päivitetäessä. Vastaajat hyödynsivät esimerkiksi oppaan tasa-arvokyselyä ja kysymyksiä oppilaiden kanssa käytäviin tasa-arvokeskusteluihin. Myös oppaan lisälukemistoa ja menetelmälinkkejä pidettiin hyödyllisinä. Jotkut vastaajista hyödynsivät opasta suunnitelmadokumenttinsa pohjana/runkona tai poimivat siihen oppaasta valmiita sanamuotoja.

Osa vastaajista oli perehtynyt oppaaseen huolella, ja osa silmäillyt sen läpi. Opas oli saatettu jakaa henkilöstölle ilman jatkokäsittelyä, tai suositusta sen hyödyntämisestä opetuksessa.

Joissain tapauksissa oppaasta käytiin keskustelua laajemmin henkilöstön piirissä, tai sitä hyödynnettiin koulutus- tai muissa tilaisuuksissa keskustelun virittäjänä. Osa vastaajista kuvasi, että opas oli haastanut omaa ajattelua ja esimerkiksi lisännyt tietoa sukupuolittuneisuudesta ja sukupuolenmukaisen eriytymisen ilmenemismuodoista. Myös oppaan esimerkit ja vinkit tasa-arvotemojen käsittelyyn eri luokka-asteilla ja oppiaineissa koettiin hyödyllisiksi. Jotkut vastaajista kertoivat käyttävänsä opasta eräänlaisena käsikirjana, johon voi palata esimerkiksi pulmatilanteissa, teemapäivien suunnittelun tai koulutusten yhteydessä.

POIMINTOJA VASTAUKSISTA:

- Olemme lukeneet sen ja soveltaneet sen ohjeita oman tasa-arvosuunnitelman laadintaan.
- Teos on hyvä perustietoteos suunnitelmaa laadittaessa.
- Olemme käyttäneet opasta lähdeteoksena laatessamme koulumme tasa-arvo ja yhdenvertaisuussuunnitelmaa.
- On otettu mallia omaan tasa-arvo ja yhdenvertaisuussuunnitelmaan.
- Se on koulumme toiminnallisen tasa-arvon ja yhdenvertaisuussuunnitelman perusteena.
- Asiakirjan kirjoittamisessa.
- Todella tärkeä lähde, koulun suunnitelmassa viitataan oppaaseen.
- Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvotyön suunnitelman lähtökohta, rakenne ja tavoite on tullut oppaan kautta selkeäksi.
- Olemme tehneet oman suunnitelmamme ohjeistuksen avulla.
- Suunnitelman pohjalta laadimme yhdenvertaisuus- ja tasa-arvo suunnitelman. Päivittäisissä tilanteissa olemme hakeneet tietoja oppaasta.
- Käytetty apuna oppilaille ja henkilökunnalle laadituissa kyselyissä. Valmista tekstiä käytetty osaksi suunnitelmaa.
- Olemme muokanneet tasa-arvokyselyn kysymyksiä koulumme oppilaille (alakoululaiset) sopiviksi (ymmärrettävyys). Kirjasta on saatu ideoita tasa-arvotilanteen arvioimiseen muutenkin.
- Ensimmäistä suunnitelmaa tehtäessä opas oli erittäin tärkeä apuväline aihepiiriin tutustuttaessa. Oppilaskyselymme pohja on hyvin vahvasti tästä oppaasta.
- Haimme sieltä vinkkejä suunnitelman laadintaan ja kyselyjen tekoon.
- Oppaassa olevat kyselyt ovat toimineet pohjana oppilaille tehtyihin kyselyihin.
- Sieltä on saanut apua esim. runkorakenteeseen ja vinkkejä sisältöihin.
- Oppaasta on saanut tietoa käsitteistä ja mallin siitä, miten suunnitelma laaditaan.
- Se on toiminut hyvänä käsikirjana niin suunnitteluvaiheessa kuin konkreettisesti asioiden avaamisessa. Henkilöstö on ollut velvoitettu tutustumaan oppaaseen.
- Oppaasta löytyivät pääperiaatteet koko suunnitelman luomiselle. Se myöskin toi hyvinkin laajan käsitteen paremmin käytännön tasolle.
- Suunnitelman pohjalta laadimme yhdenvertaisuus- ja tasa-arvo suunnitelman. Päivittäisissä tilanteissa olemme hakeneet tietoja oppaasta.
- Sen pohjalta laadittiin mukailtuna oppilaille ja huoltajille suunnattu kysely, kun suunnitelmaa ensimmäistä kertaa laadittiin. Sen sisällöistä löytyy edelleen hyviä tarttumapintoja käytännön arjen tilanteisiin.
- Opas kuvaa monesta eri näkökulmasta tasa-arvoa ja on antanut siten mietittävää itseltään selvänä pidetyistä asioista. Oppaassa on selkeitä aihepiirejä ja kannustimia tasa-arvotyön toteuttamiseen.
- Ideoita oppitunneille asian käsittelyyn. Varsinkin 1-2 luokan opettajat ovat pitäneet aiheen käsittelyä vaikeana, koska termit tasa-arvo ja yhdenvertaisuus ovat hankalia oppilaille. Käytin myös opasta raportin ja suunnitelman kirjoittamisen apuna.

- Olemme käyttäneet sitä hyväksi rakentaessamme oman koulumme suunnitelmaa sekä sitä edeltänyttä kyselyä. Lisäksi olemme jakaneet opettajille vinkkejä, kuinka edistää tasa-arvotyötä eri oppiaineissa (kirjasta löytyvät oppiainekohtaiset osiot). Opasta on myös hyödynnetty yhteisiä keskustelutilaisuuksia ja kokouksia valmistellessa, esim. esitysmateriaalin puitteissa.
- Olemme hyödyntäneet oppaan valmista kyselyä jo kahdesti: 2016 suunnitelmaa laadittaessa ja 2019 päivitettäessä. Lisäksi olemme hyödyntäneet opasta teemapäivän suunnittelussa.
- Olen vilkaissut sen läpi.
- Oppaaseen on tutustuttu silmäilemällä.
- Opas jaettiin sähköisesti koko opettajakunnalle ja sitä on käytetty sen jälkeen vaihtelevasti.
- Opas on opettajanhuoneessa perehdytyskansion ja opsin yhteydessä vapaasti luettavissa.
- Opas on hakuteoksena hyllyssä ja teemapäivien suunnittelun yhteydessä palataan keskustellen periaatteisiin.
- Henkilöstölle toimitettu tarvittavat materiaali tutustumista ja perehtymistä varten.
- Koko henkilökuntaa ohjeistettiin tutustumaan oppaaseen ja asiaa käsiteltiin yhdessä, opasta hyödynnettiin myös tasa-arvosuunnitelmaa tehtäessä.
- Jokainen on oppaan lukenut. Sen jälkeen asiaa on kolmeen eri otteeseen soluittain käyty lävitse. Sen jälkeen on tuotu solujen tuotokset yhteiseen keskusteluun ja sen pohjalta laadittu koulukohtainen suunnitelma. Asiaa on käsitelty oppilaskunnassa ja vanhempainyhdistyksessä.

Kouluilta kysyttiin myös, mitä muita materiaaleja Opetushallituksen oppaan lisäksi työn tukena oli käytetty. Vastaajat toivat esille opetuksen järjestäjän tarjoamasta materiaalista mm. valmiit suunnitelmamallit ja asiakirjapohjat ja muun tasa-arvosuunnittelua koskevan materiaalin ja ohjeistuksen. Vastaajat hyödynsivät tasa-arvotyön tukena myös kunnan tai seutukunnan tasa-arvosuunnitelmaa tai muiden koulujen ja kuntien suunnitelmia, ja niiden tuottamaa materiaalia. Joissain tapauksissa opetuksen järjestäjä ohjeisti kouluja kunnan yleisen suunnitelmapohjan täydentämiseen koulukohtaisilla lisäyksillä.

Sukupuolten tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen liittyvästä materiaalista pääosa oli Opetushallituksen, Maailmankoulun, Rauhankasvatusinstituutin, Rauhankasvatusneuvolan, Setan tai Ekvalitan tuottamaa. Myös lainsäädäntöä ja viranomaislähteitä, kuten tasa-arvo- ja yhdenvertaisuusvaltuutettujen, ministeriöiden ja THL:n tuottamaa materiaalia hyödynnettiin.

Lisäksi vastaajat toivat esille mm. Mannerheimin lastensuojeluliiton, Väestöliiton ja Mielen-terveysseuran materiaalit sekä WHO:n seksuaalikasvatusmateriaalin ja UNICEFin lasten oikeuksia käsittelevän materiaalin. Vastaajat hyödynsivät myös hankkeissa tuotettuja materiaaleja ja oppimateriaalia, kuten oppikirjoja. Koulujen käyttämä materiaali oli pääosin verkkomateriaalia, mutta myös koulutusmateriaalia käytettiin. Koulutusmateriaalista osa oli kouluvierailujen yhteydessä kouluttajien, osa koulutukseen osallistuneiden henkilöstön jäsenien muulle henkilöstölle jakamaa. Myös koulun henkilöstön, kuten oppilashuollon asiantuntijuutta hyödynnettiin suunnittelutyössä.

Osa koulujen hyödyntämästä materiaalista oli kuitenkin sellaista, jossa esimerkiksi sukupuolen tai seksuaalisen suuntautumisen moninaisuuden liittyviä kysymyksiä ei suoranaisesti käsitelty. Myös kiusaamista koskeva materiaali, josta oli useita mainintoja, oli usein sukupuolineutraalia, mikä ei mahdollista sukupuolittuneiden valtasuhteiden tarkastelemista ja vaikeuttaa sukupuoleen perustuvan häirinnän erityispiirteiden tunnistamista, ehkäisemistä ja siihen puuttumista.

Koulun laatimien kyselyiden lisäksi vastaajat hyödynsivät esimerkiksi Kiva koulu -oppilaskyselyn ja Kouluterveyskyselyn tuloksia, sillä ne mahdollistavat koulukohtaisten tulosten vertailun eri vuosina. Kouluterveyskyselyssä huomioidaan nykyään myös sukupuolen moninaisuus, ja tämä mahdollistaa koulun toiminnan tarkastelun myös sukupuolivähemmistöön kuuluvien oppilaiden näkökulmasta, ja liittää heidän kokemuksensa tältä osin kouluyhteisössä käytävän sukupuolten tasa-arvokeskustelun osaksi.

POIMINTOJA VASTAUKSISTA:

- Koulutuksen järjestäjältä saatuja materiaaleja.
- Kunnasta on saatu tukimateriaalia suunnitelmatyöhön.
- Opetuksen järjestäjän ohjeet ja pohja suunnitelmalle, jota koulu täydensi.
- Nätbaserade planer från andra kommuner och i viss mån även planer som utarbetats i Sverige.
- Toisten koulujen tekemiä suunnitelmia, joiden materiaalia on sovellettu koulumme tarpeisiin.
- Toisten koulujen tekemät suunnitelmat pohjana oman koulun suunnitelman pohjana.
- Valmis malli toiselta koululta.
- Opettajien aikaisempien koulujen ja koulun aikaisempien vuosien yhdenvertaisuus ja tasa-arvosuunnitelmat.
- (...) kaupungin sivistystoimen ohjeet.
- Muiden kuntien vastaavia suunnitelmia, yhdistysten ja järjestöjen internet-sivustoja.
- Internetistä löytyvää materiaalia (esim. eri lait, kuten yhdenvertaisuuslaki, tasa-arvolaki), eri kuntien tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmiin tutustuminen, oppaat ko. suunnitelmien laadintaan, tasa-arvovaltuutetun tiedotteet.
- (...) Oikeusministeriön Yhdenvertaisuus- ja syrjimättömyysvideomateriaalia on hyödynnetty oppilaiden kanssa asiaa työstettäessä eri luokka-asteilla.
- Normit nurin, muiden kuntien suunnitelmia, Rauhankasvatusinstituutin materiaalit, SETA:n materiaali, Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus -materiaalipaketti (kaupunki).
- Seta:n materiaalit, oph:n materiaalit.
- MLL:n Lapsen oikeuksien materiaali (sähköinen materiaali mm. päivänavaus tänä vuonna), Maailmankoulun nettisivujen materiaali, Koulu vailta vertaa -opas yhdenvertaisuussuunnitteluun (Rauhankasvatusinstituutti ry), Älä oletta - normit kuriin! (SAKKI ry).
- Koulun opettajien tuottamaa tai tekemää ja jakamaa materiaalia aiheeseen liittyen.
- Netistä löydettyä materiaalia. Kuraattorin ammattitaitoa olemme hyödyntäneet.
- Eri järjestöiltä tulee materiaalia aiheesta ja vuosittain kahdeksaluokkalaisille pidetyillä SEPÄSE-päivillä (seksuaalisuus-päihteet-seikkailu), oppilaat saavat ajankohtaista tietoa näistä aiheista, koska pajojen vetäjinä on lääketieteen opiskelijoita, SETA:n edustajia, kuraattoreita jne.
- Opettajilla erilaista materiaalia liittyen eri oppiaineisiin, netistä löydettyjä vinkkejä ja ideoita.
- Kollegiets många professionella kunskande och erfarenhet har varit till stor nytta och stöd i både inledning av arbete och under arbetets gång.
- Internetin opetusmateriaaleja ja eri oppiaineiden opetusmateriaalit.
- Ubs svenskspråkiga guide Jämställdhetsarbete i praktiken skriven av Malin Gustavsson.

Kouluja pyydettiin myös kertomaan, millaista Opetushallituksen tuottamaa tasa-arvosuunnittelua koskevaa materiaalia tai muuta tukea he tarvitsevat. Vastaajat toivoivat Opetushallitukselta konkreettisia käytännön toimintaohjeita ja esimerkkejä tasa-arvotyöhön ja suunnitelman laadintaan, tuntityöskentelyyn ja aiheen käsittelyyn oppilaiden kanssa, sekä teemaan liittyvää opetusmateriaalia ja toiminnallisia harjoitteita. Vastaajat toivoivat myös eri kouluas-

teille ja ikäryhmille suunnattua ja jaoteltua materiaalia, kuten ohjeita tasa-arvotemojen käsittelyyn alakouluikäisten oppilaiden kanssa. Materiaalien toivottiin olevan sovellettavia ja helposti löydettävissä.

Opetushallitukselta kaivattiin tasa-arvosuunnittelun tueksi myös täydennyskoulutusta, webinaareja ja videotallenteita, joita hyödyntää koulun omissa koulutuksissa ja tilaisuuksissa. Myös *Tasa-arvotyö on taitolaji* -oppaan päivittäminen ja muiden materiaalien ajantasaistaminen tuotiin vastauksissa esille.

Vastaajat toivat esille myös valmiit tasa-arvosuunnitelmamallit/pohjat ja kyselylomakkeet, joita suunnitelman laatimisessa voisi hyödyntää sellaisenaan tai soveltaen. Yhteisen suunnitelmamallin käyttöönottoa perusteltiin mm. valtakunnallisella vertailtavuudella ja yhdenmukaisuudella. Myös muiden koulujen tasa-arvosuunnitteluun ja temojen käsittelyyn liittyvien hyvien käytäntöjen jakaminen tuotiin esille useassa vastauksessa, kuten myös mahdollisuus tutustua koulujen suunnitelmiin.

Osa vastaajista toivoi myös, että tasa-arvonäkökulma otettaisiin materiaaleissa laajemmin huomioon siten, että ne eivät käsitelisi vain sukupuolta vaan myös yhdenvertaisuuslain mukaisia syrjintäperusteita ja/tai moniperustaista syrjintää. Muutama vastaaja toi esille toimintaohjeet sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun ja sukupuolen moninaisuuteen liittyvien kysymysten käsittelyyn tilanteissa, joissa oppilaiden perheiden käsitys/ymmärrys sukupuolesta ja sukupuolten tasa-arvosta on erilainen johtuen esim. uskonnollisista tai muista elämäntilanteista syistä. Osa vastaajista oli tyytyväinen olemassa olevaan materiaaliin ja piti sitä riittävänä.

POIMINTOJA VASTAUKSISTA:

- Selkeä pohja tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmalle helpottaisi työtä.
- Opetushallitus voisi valmistaa valmiin tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelman, joka koskisi kaikkia Suomen kouluja. Liitteeseen voisi tehdä koulukohtaisia painotuksia ym. Tuntuu järjettömältä, että joka koulu näpyttelee oppaita. Tärkeintä olisi sisäistää sanoma ja toimia sen mukaisesti arjessa.
- Mallipohja olisi hyvä, toisi yhtenäisyyttä. Mallipohjaan voisi sitten koulukohtaisesti nostaa esille asioita.
- Valmis pohja suunnitelmalle kuten esimerkiksi pedagogisissa asiakirjoissa tai todistuksissa.
- Valmiita kyselyitä oppilaille, huoltajille ja henkilökunnalle.
- Koostetta erilaisista onnistuneista tasa-arvoa käsitelleistä ja kehittäneistä toimintatavoista.
- Materiaali on ollut riittävää, toki erilaiset käytännön esimerkit koulujen tilanteesta ja tapauksista voisivat olla hyödyllisiä.
- Koulujen tuottamien suunnitelmien ja hyvien käytäntöiden jakaminen.
- Checklistor med vanliga situationer som bör beaktas, tex. Enkla system att kolla upp hur jämställd skolans verksamhet är.
- Selkeä tukipaketti ja ohjeistus. Pienellä koululla ei ole resursseja käydä laajasti läpi erilaisia kokonaisuuksia.
- Lisää käytännön tietoa ja valmiita opetuskokonaisuuksia.
- Oppilaille suunnattua materiaalia, jonka avulla voisi opettaa tasa-arvon käsitteitä ja teematiikkaa.
- Konkreettisia harjoituksia ja strukturoituja keskustelunavauksia niin oppilaille kuin koulun kaikille aikuisille.

- Valmiita konsepteja esim. luokanvalvojan tunneille. Materiaalien pitää olla selkeitä ja helposti toteutettavia opettajan ainetaustasta riippumatta.
- Materiaalia nimenomaan oppilaille, mistä on kyse ja miten edistämme näitä asioita.
- Eri ikäisille sopivia videoita ja toiminnallista materiaalia (opettajalle helposti tunnilla toteutettavaa).
- Valmiita vuosiluokkaisia opetusmateriaaleja.
- Selkeää ja suoraan alakoulun opetustyöhön soveltuvaa materiaalia
- Alakouluun sopivampaa materiaalia. Oppilaat ovat kuitenkin aika nuoria ja moni asia pitäisi saada koulun arkeen konkreettisemmiksi. Oppilaiden ymmärrys ei ole näiden suunnitelmien tasolla. Jos halutaan saada oppilaat osallistettua paremmin suunnitteluun, tulisi tavoitteiden ja käsitteiden olla lähempänä heidän ikätasoaan.
- Käytännöllisiä materiaaleja, joita voi käyttää luokkatyössä ilman erillistä koulutusta.
- Selkeää ja pedagogiseen toimintaan soveltuvaa ohjaavaa materiaalia.
- Kaikki toiminnallinen ja ryhmäytymistä ja vuorovaikutusta edistävä materiaali.
- Jonkinlainen video tai vastaava aihepiiriin liittyen voisi olla hyvä. Samoin erilaisia aiheeseen liittyviä tehtävämateriaaleja saisi toimittaa.
- Digitaalista materiaalia, valmiita ehdotuksia erilaisille oppitunneille eri ikäisille oppilaille.
- Itse koen, että koulutus on aina hyvä ja parasta (sekä neutraaleinta) koulutus on silloin, kun kouluttajana on ulkopuolinen. Erilaiset kokemusvierailut jne. olisivat hyödyllisiä.
- Aktiivisia, innovoivia koulutuksia lähelle.
- Koulutusta ohjaaville opettajille ja oppilaskunnassa asiaa työstäville oppilaille.
- Linkkejä seikkaperäisiin ohjevideoihin ja interaktiiviseen koulutusmateriaalia henkilökunnalle ja oppilaille.
- Verkossa helposti saatavilla olevat koulutustallenteet, joita voisi hyödyntää henkilökunnan koulutuksessa (n. 30-90 min mittaiset).
- Asiantuntijoita. Opettajat kokevat aiheen olevan oman osaamistaitonsa ulkopuolella.
- Koulutusta, jossa saisi vinkkejä ja hyvää materiaalia.
- Koulutusta ja tapaamisia, joissa kerrotaan, mitä teeman osalta tehty ja miten tehty. Koulujen välisen yhteistyön kehittämisen tasa-arvotyössä.
- Laadukkaita ja tiiviitä verkkomateriaaleja (ml. videot eri-ikäisille oppilaille).
- Koulutus, jossa paljon konkreettisia esimerkkejä siitä miten aihepiiriä voi käsitellä ja millainen hyvä suunnitelma on.
- Koulutuksia on tarjolla, mutta niihin ei ole aina mahdollista päästä. VESO-päiviin voitaisiin aina silloin tällöin liittää asiaa tasa-arvotyöstäkin.
- Opettajille suunnattua koulutusta esimerkiksi sellaisen materiaalin muodossa, jota koulun tiimeissä voitaisiin systemaattisesti käydä läpi.
- Kiertäviä kouluttajia, jotta asia ei aina olisi koulun oman henkilöstön varassa. Erityisesti sukupuolen moninaisuuteen liittyen, koska kyse on asenteista eikä niinkään pedagogisista ratkaisuista. Koulun vesoihin näistä aiheista lisää.
- Vinkit ja ideat opetukseen ja miten tasa-arvotyön voi kytkeä osaksi muita oppiaineita, olisi kiinnostavaa. Ideoita ei ole koskaan liikaa. Asia on kuitenkin tärkeä ja sitä tulisi voida pohtia erilaisten oppilaiden kanssa. Vinkit kehitysvammaisten opetukseen ja autismin kirjon oppilaiden opetukseen olisivat tärkeitä.
- Seksuaalista ja uskonnollista tasa-arvoa käsittelevää ajantasaista painettuja julkaisuja. Kannanottoja koulujen juhliin tasa-arvon ja yhdenmukaisuuden nimissä.
- Sukupuolten moninaisuuteen ja sukupuoliseen häirintään liittyvää, ikätasolle sopivaa materiaalia kaivattaisiin. Sellaisen laadinnassa tulisi ottaa myös huomioon, että oppilaiden taustat ovat hyvin erilaiset. Joissakin kulttuureissa sukupuolisuuteen tai sukupuolten moninaisuuteen taikka seksuaali-identiteetin ilmaisemiseen liittyvät asiat voivat olla ”tabuja”, joten niiden käsitteleminen koulussa on tärkeää.

3.2.5 Yhteisen keskustelun kautta kohti tasa-arvoa

Vastaajista 43 prosenttia ($n=436$) ilmoitti, että tasa-arvoa ja tasa-arvosuunnittelua koskevia keskusteluja käydään opetushenkilöstön keskuudessa joitakin kertoja lukukaudessa (taulukko 9). Joka neljännessä (24 %; $n=246$) koulussa keskusteluja käytiin muutaman kerran vuodessa tai harvemmin. Kuukausittain tasa-arvosta ilmoitti keskustelewansa vajaa viidennes (20 %; $n=196$), viikoittain joka kymmenes (10 %; $n=102$) ja päivittäin kaksi prosenttia ($n=18$) vastanneista.

TAULUKKO 9. OPETUSHENKILÖSTÖN OSALLISTUMINEN TASA-ARVOKESKUSTELUUN

	n	%
päivittäin	18	2 %
viikoittain	102	10 %
kuukausittain	196	20 %
joitakin kertoja lukukaudessa	436	43 %
muutaman kerran vuodessa tai harvemmin	246	24 %
ei koskaan	5	1 %

Kahdessa kolmasosassa kouluista (72 %; $n=727$) oppilaat osallistuivat sukupuolten tasa-arvosta tai tasa-arvosuunnittelusta käytävään keskusteluun joitakin kertoja lukukaudessa tai harvemmin (taulukko 10). 16 prosentissa kouluista ($n=160$) tasa-arvosta tai tasa-arvosuunnittelusta keskusteltiin oppilaiden kanssa kuukausittain ja yhdeksässä prosentissa kouluja ($n=90$) viikoittain.

TAULUKKO 10. OPPILAIEN OSALLISTUMINEN TASA-ARVOKESKUSTELUUN

	n	%
päivittäin	9	1 %
viikoittain	90	9 %
kuukausittain	160	16 %
joitakin kertoja lukukaudessa	373	37 %
muutaman kerran vuodessa tai harvemmin	354	35 %
ei koskaan	17	2 %

Kouluilta kysyttiin, millaisia vaikutuksia tasa-arvosuunnitelman laadinnalla on ollut koulun käytäntöihin ja ilmapiiriin. Suuri osa vastaajista arvioi, että tasa-arvosuunnitelman laatimisella ei ole ollut vaikutuksia koulun käytäntöihin ja ilmapiiriin, ja jos on, niin vaikutukset ovat olleet vähäisiä. Moni vastaaja katsoi, että koulu on jo lähtökohtaisesti tasa-arvoinen, ja suunnitelmaan lähinnä kirjataan käytännöt. Useat vastaajat toivat esille, että suunnitelmalla ei ole merkitystä, sillä koulussa ei ole tasa-arvo-ongelmia.

Tasa-arvotyön liittäminen osaksi koulujen arkea ei ollut ongelmatonta. Suunnitelmavelvoitetta vastustettiin jossain määrin, sillä sen katsottiin lisäävän hallinnollista byrokratiaa.

Osasta vastauksista on luettavissa, että tasa-arvosuunnittelu mielletään helposti koulujen käytännön toiminnasta erilliseksi kirjallisten selvitysten ja asiakirjojen tuottamiseksi. Tasa-arvotyötä pidettiin usein tärkeänä, mutta suunnitelman tekemistä tarpeettomana. Joidenkin vastaajien mukaan opetussuunnitelman perusteet riittää ohjaamaan koulujen tasa-arvotyötä, eikä erillistä tasa-arvolakiin kirjattua suunnitelmavelvoitetta olisi tarvittu. Vastustusta lisäsi myös se, että suunnitelmavelvollisuus lisäsi henkilöstön työmäärää, johon ei ollut varattu ylimääräisiä resursseja.

Suunnitelman laatimisella oli myös paljon myönteisiä vaikutuksia, jotka näkyivät vastaajien mukaan esimerkiksi tietoisuuden lisääntymisenä ja tasa-arvokysymyksiin liittyvän ymmärryksen syventymisenä, mikä avasi uusia näkökulmia koulun käytäntöjen kehittämiseen. Osa vastaajista toi esille, että yhteisen keskustelun myötä yhteisöllisyys koulussa on parantunut. Suunnitelman laatiminen teki tasa-arvotyötä näkyvämmäksi ja yhtenäisti koulun käytäntöjä, mikä helpotti epäkohtien huomaamista.

Joukossa oli myös vastaajia, jotka eivät tieneet, millaisia vaikutuksia suunnitelman laatimisella koulun käytäntöihin ja ilmapiiriin oli, tai he kokivat niiden arvioimisen vaikeaksi. Osa vastaajista ilmoitti olevansa uusi, esimerkiksi vaihtanut työpaikkaa, eikä tästä syystä pystynyt arvioimaan suunnitelman laadinnan vaikutuksia.

POIMINTOJA VASTAUKSISTA:

- Suunnitelma on yksi rasittava lisä kamalaan suunnitelmien viidakkoon, jota meiltä vaaditaan opetussuunnitelman lisäksi. Tällaiset suunnitelmat lähinnä turhauttavat henkilöstöä, yritän esimiehenä löytää niihin jonkin järkevä näkökulman, joka oikeasti kumpuaisi tarpeesta.
- Mielestäni voi sanoa, ettei suunnittelusta olla kovin kiinnostuneita. Se, jota tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen liittyvät kysymykset koskettavat ovat tietysti niistä tietoisia, mutta usein itsekkin hiljaa. Asia voi herättää vaivautuneisuutta yms.
- Ei suuria vaikutuksia. Jokainen tietää, mistä suunnitelma löytyy.
- Nämä asiat ovat kuuluneet koulumme toimintakulttuuriin niin kauan, että lähinnä se on ollut vain asioiden kertaamista.
- Kouluissa otettaisiin nämä asiat huomioon ilman erillisiä suunnitelmiakin. Opsin arvo-pohja olisi riittävä.
- Vaikutuksia on vaikea sanoa. Koulumme on pieni ja täällä on aina ollut hyvä ja kunnioittava ilmapiiri. Tytöt ja pojat toimivat luontevasti yhdessä. (Kylä on pieni maalaiskylä, eri kansalaisuuksia ei koulussamme ole.)
- Tehostanut joitakin asioita ja nostanut selkeämmin tietoisuuteen, mutta muuten asiat ovat mielestämme jo muutenkin hyvällä tolalla tässä suhteessa.
- Ei juuri mitään. Asiat ovat olleet hyvällä mallilla jo ennenkin. Suunnitelma antaa kuitenkin hyvän selkänöjan, jos ongelmatilanteita tulee.
- Tiedostettu, kiinnitetty huomiota, saanut julkikirjoitetun perusteen.
- Se on ryhdistänyt toimintaa. Tasa-arvotyö on suunnitelmallista. Epäkohdat ja kehittämis-kohteet nousevat esiin.
- Suunnitelman kirjaaminen on vahvistanut meillä olemassaolevia toimintatapoja.
- Asian esille nostaminen on saanut henkilökunnan tietoiseksi asiasta ja tuonut sitä kautta muutoksia arjen käytänteisiin.
- Tietoisuus on lisääntynyt. Aikuiset ovat asiassa jossain määrin nuoria jäljessä. Suurin osa nuorista on esim. seksuaalisuuteen liittyvissä kysymyksissä erittäin valveutuneita ja asenteiltaan tasa-arvoisia. Oppitunneilla on helppo luontevasti eri tilanteissa ottaa ilmiöt puheeksi, vaikka se ei olekaan kaikille opettajille aivan helppoa.

- Asioista puhuminen on saanut aikaan sen, että yhdenvertaisuuteen ja tasa-arvoon kiinnitetään aiempaa enemmän huomioita.
- Asiaa on tullut käytyä aika ajoin läpi muutoinkin kuin tarpeen vaatiessa.
- Eiköhän kaikenlainen tähän asiaan liittyvä avoin sanoittaminen ja vuorovaikutus vaikuta myönteisesti asenteisiin ja ilmapiiriin, ainakin pitkällä aikavälillä.
- Laaditulla tasa-arvosuunnitelmalla ja suunnittelutyöllä on ollut oppilaita huojentava vaikutus; jo suunnitelman olemassaolo on huojentanut oppilaita ja he ovat tulleet tietoisiksi, että opettajat ovat tästäkin asiasta tietoisia ja ottavat sen työssään huomioon.
- Koko henkilökunta sitoutuu yhteiseen työhön ja kaikki toimivat yhteisesti sovittujen periaatteiden mukaan.
- Oppilaiden kuuleminen on tehnyt käytäntöjen perustelemisesta ja niiden jalkauttamisesta helpompaa. Ehdottomasti lisää hyvinvointia, kun oppilaat tietävät mihin puututaan ja mitä asiaa vuoden aikana työestetään.
- Positiivisia vaikutuksia - herättänyt paljon keskustelua ja ideointia niin oppilaiden kuin henkilökunnan taholta.
- Tasa-arvoon liittyvät asiat huomioidaan arjessa entistä herkemmin.
- Välitunneilla ja vapaissa tilanteissa valvontaa on lisätty, jotta myös näihin häirinnän muotoihin olisi mahdollisuus puuttua paremmin.
- Tämän kautta huolenaiheet ovat nousseet esille, ja niihin on voitu kiinnittää huomiota.
- Mm. kokemukset seksuaalisesta häirinnästä ovat tulleet paremmin esille ja niihin on päästy puuttumaan. Asioista on muistutettu, tiedotettu useammin ja tietoisemmin aikuisien toimesta. Nuoret tuovat aikaisempaa rohkeammin seksuaalista identiteettiään esiin, syy ei toki välttämättä ole vain suunnitelmassa, vaan se on nykyajan ilmiö. Opettajat ovat kuitenkin tietoisempia asioista, kun niitä on käsitelty suunnitelman laadinnan yhteydessä.

Kouluja pyydettiin kuvaamaan, missä yhteyksissä tasa-arvokysymyksiä pidetään kouluissa esillä. Kysymyksiä tarkasteltiin spontaaneissa arjen keskusteluissa tai satunnaisemmin esimerkiksi lukuvuosisuunnitelman laatimisen, suunnitelman päivittämisen tai kyselyiden yhteydessä tai erilaisissa kokouksissa, kuten henkilöstökokouksissa tai oppilashuollon, vanhempainyhdistysten ja oppilaskuntien tapaamisissa. Kysymyksiä käsiteltiin myös ongelmatilanteissa, kuten kiusaamis- tai häirintätapausten yhteydessä.

Osassa kouluja tasa-arvokysymyksistä keskusteltiin oppilaiden kanssa säännöllisesti lukuvuoden ympäri esimerkiksi ryhmänohjaajien tunneilla, ei vain erillistapahtumien tai suunnitelman laatimisen yhteydessä. Joissain kouluissa tasa-arvotemat olivat läpileikkaavia kaikilla oppitunneilla ja kysymykset otettiin huomioon myös oppiainekohtaisesti opetuksen suunnittelussa ja toteuttamisessa, ja joissain kouluissa kysymyksiä käsiteltiin erityisesti tietyillä oppitunneilla, kuten katsomusaineissa, yhteiskuntaopin ja terveystiedon tunneilla. Kysymykset nousivat esille myös opetuksen toteuttamiseen liittyvissä kysymyksissä, kuten juhlien ja tapahtumien suunnittelun yhteydessä, ryhmäjaossa, oppiainevalinnoissa, arvioinnissa ja arjen vuorovaikutustilanteissa.

POIMINTOJA VASTAUKSISTA:

- Arjen toiminnassa. Enimmäkseen toki suunnitelmia päivitettäessä.
- Kyselyiden yhteydessä ja toisaalta lukuvuosiarvioinnin yhteydessä.
- Lukuvuoden työjärjestysten ja opetusryhmien suunnittelussa sekä niiden laadinnassa.
- Erityisesti lukukauden alussa, jolloin sääntöjä, ohjeita päivitetään, pidetään oppilaskunta-vaalit, vanhempainiltoja.
- Yhteisöllisessä oppilashuoltoryhmässä käydään joka kerta keskustelu aiheesta.

- Suunnittelupäivissä, suunnitelmaa laadittaessa, ongelmien ilmetessä ratkaisujen hakemisessa. YHR ja jory pohtivat myös erilaisia ennaltaehkäiseviä toimenpiteitä.
- Siihen pyritään keskittymään joka päivä koulun arjessa. Pyritään välttämään kaikenlaista sukupuolia erottelevaa puhetta ja toimintoja.
- AINA tarpeen, asian, tilanteen tai ihmisen niin vaatiessa. Myös eri oppiaineiden, kuten ympäristöopin, uskonnon ja yhteiskuntaopin, tavoitteiden ja sisältöjen mukaisesti tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta käsitellään vuosittain.
- Koulussamme oppilaiden tasa-arvoa joutuu harvoin ottamaan erikseen esiin (koko koulun oppilasmäärä on 27 ja luokkia on 0.-9.lk), mutta oppilaille korostetaan kyllä, että kaikkia kohdellaan tasa-arvoisesti (esim. jos kysymyksessä kahden oppilaan välisen riitatilanteen selvittely).
- Ne kulkevat mukana jokapäiväisissä arjen toiminnoissa esim. oppilaiden esille tuomissa tilanteissa syntyy helposti keskustelua tasa-arvosta (oppimistilanteet, juhlat, retket, materiaalit).
- Esim. teematunneilla. Enemmänkin asian voisi olla esillä, mutta niin voisi olla tuhat muutakin asiaa.
- Vanhempainillat, arviointikeskustelut, vanhempainvartit yms. tarvittaessa. Ei tuputeta asiaa kaikille, jos näemme, että siihen ei ole tarvetta.
- Pyritään pitämään näkyvillä kaikissa oppiaineissa aineiden mahdollisuuksien mukaan, erityisesti kerran viikossa pidettävissä aamunavauksissa sekä rasimin vastaisella viikolla maaliskuussa.
- Sukupuolten tasa-arvoinen kohtelu ja sukupuolivapaa opiskelu on arkipäivää ja tulee esille päivittäin. Vakaumuksellinen tasa-arvo on esillä silloin, kun on uskonnollisia tilaisuuksia. Ongelmatilanteissa, esim. seksuaalinen häirintä, asioita käsitellään tietenkin. Oppilaiden erilaisuus on myös osa arkipäivää, koska esim. integroidut erityisoppilaat noudattavat omia oppimissuunnitelmiaan.
- Yhteisten tapahtumien suunnittelussa ja arkisissa opetustilanteissa.
- Esimerkiksi eri oppiaineissa, oppilashuoltotyössä sekä suunnitelman arvioinnin ja päivittämisen yhteydessä.
- Oppitunneilla, teemapäivinä sekä oppilashuollon tapaamisten ja vanhempainiltojen yhteydessä.
- Opettaja ohjaa oppilaita sukupuolten tasa-arvoon omassa oppiaineessaan ja kouluyhteisön kaikessa toiminnassa. Muissa yhteyksissä esim. teemapäivissä tai oppilaskuntatyössä.
- Fester: festklädsel och instruktioner kring det, arrangemang kring gymnastiken, gruppindelning, omklädningsrum, toaletter etc.
- Luokkatilanteissa, oppilaanohjauksessa, aiheen liittyvillä oppitunneilla kaikilla asteilla, palaverissa tilanteen niin vaatiessa.
- Mietittäessä uutta lukuvuotta, opetuksen toteuttamista ja sen vastaamista oppilaiden tarpeisiin ja toisaalta opetussuunnitelman tasa-arvo-tavoitteisiin.
- Terveystiedon opetuksessa ja päivittäisissä tilanteissa sekä oppilashuollon henkilöstön kanssa.
- Eri oppiaineiden tunneille silloin kun se luontevasti sopii.
- Lukuvuoden aloituksessa ja eri tilastojen kuten kouluterveyskyselyn ja kivakoulutulosten analysoinnin yhteydessä. Myös silloin, jos esiintyy tilanne, joka ei vastaa suunnitelman mukaista käytöstä.
- Asioista keskustellaan luokissa, kun käsitellään kiusaamis- ja häirintätapauksia.
- LV-tunnit, ristiriitatilanteiden selvittelyssä ja opetuksen käytännön toteutuksessa.
- Vaihtelee varmasti opettajasta riippuen, toiset pitävät esillä ihan viikoittain opetuksen yhteydessä ja toiset eivät ikinä. Oppilaat alkavat itse olla aika hyvin "hereillä" joten keskustelua syntyy myös heidän aloitteestaan, milloin missäkin tilanteessa.

- Viimeksi tullut esiin keskusteltaessa opettajien kesken arvioinnista ja poikien ja tyttöjen välisistä eroista oppimisessa ja työskentelyssä. Oppitunneilla oppilaiden kanssa keskusteluissa esim. opsiin liittyvissä oppisisällöissä tai oppilaiden aloitteesta.
- Muun muassa oppilaiden ryhmittelyssä, oppiaineisiin liittyvissä valinnoissa, oppilaiden välisiä suhteita käsiteltäessä koko lukuvuoden ajan. Erityisesti tasa-arvoviikolla jonkin teeman kautta.
- Oppiaineista erityisesti yhteiskuntaopin teemoissa korostuu tasa-arvoisuuden käsittely. Myös sekaryhmien käytössä sekä oppiaineissa, että kiinteissä pienryhmissä oppilaiden jaottelua sukupuolen mukaan ei tehdä ja tarvittaessa erikseen käsitellään tässä yhteydessä tasavertaisuutta.
- Valinnaisaineita suunniteltaessa, ryhmiä muodostettaessa, katsomusainevalinnoissa, katsomusaineopinnoissa, yhteiskuntaopin opinnoissa, välituntisääntöjä mietittäessä, kiusaamisen ehkäisemisen toiminnassa ja Verso-toiminnassa.
- Erityisesti aihetta koskevilla teemapäivillä ja -viikoilla.
- Esimerkiksi lasten oikeuksia käsitellessä, teemapäivissä sekä juhlissa, mm. itsenäisyysjuhla.
- Päivittäisissä oppilaiden välisissä sosiaalisissa suhteissa, yhteisöllisessä oppilashuolto-ryhmässä, opettajien luokkaohjauksessa.
- Oppilaan ohjauksessa, valinnaisaineiden tarjonnan laatimisessa, oppitunneilla ja henkilökunnan keskusteluissa.
- Silloin, kun asia tulee luontevasti esiin arkisissa koulupäivän tilanteissa sekä asiaa koskevilla oppitunneilla.

Kouluilta kysyttiin, missä arjen toiminnoissa sukupuolten tasa-arvo näkyy. Useat vastaajat toivat esille, että sukupuolten tasa-arvo on kaikki koulun toiminnot läpileikkaava arvo. Jotkin vastaajat katsoivat, että sukupuolella ei ole merkitystä opetuksessa ja oppilaan kohtaamisessa, vaan oppilaita kohdellaan yksilöinä. Jos oppilaita kohdeltiin eri tavoin, syynä ei ollut sukupuoli, vaan yksilölliset erot oppilaiden välillä.

Tasa-arvo näkyi vastaajien mukaan oppilaiden samanlaisissa oikeuksissa ja velvollisuuksissa ja tehtävien ja roolien jaossa. Eri sukupuolia kohdeltiin samalla tavalla, ja oppilaille annettiin samansisältöinen opetus ja tasavertaiset osallistumismahdollisuudet koulun toimintoihin (ml. välitunnit), vastuutehtäviin ja osallisuus- ja muihin ryhmiin sukupuolesta riippumatta. Sukupuolittuneiden jakojen poistamisen nähtiin mahdollistavan oppilaiden tasavertaiset osallisuusmahdollisuudet. Lisäksi monipuolisilla opetusmenetelmillä ja -materiaaleilla tuettiin yhdenvertaisesti kaikkien oppilaiden oppimista ja osallisuutta.

Useat vastaajat toivat esille, että koulun liikuntatunneilla ja käsityön opetuksessa oppilaita ei enää jaeta tyttöjen ja poikien ryhmiin, ellei siihen ole erityistä perustetta. Joissakin kouluissa käytäntö on ollut jo kauan ja pätee myös muihin oppiaineisiin ja ryhmäjakotilanteisiin. Jos sukupuolen mukaan eriytyviä ryhmä- tai muita jakoja tehtiin, perusteltiin niitä oppilaiden yksilöllisillä eroilla. Joukossa oli myös niitä vastaajia, jotka pitivät sukupuolen mukaan eriytyvää opetusta tarpeellisena johtuen tyttöjen ja poikien olemuksellisista eroista.

Sukupuolten tasa-arvo näkyi vastaajien mukaan myös oppiaine- ja koulutusvalinnoissa ja valintojen ohjaamisessa, kuten oppilaiden kannustamisessa sukupuolelle epätyypillisiin oppiaine- ja koulutusvalintoihin, oppilaan- ja opinto-ohjauksessa ja lukujärjestysteknisissä asioissa. Se, missä määrin oppilaat tekevät oppiaine- ja koulutusvalintoja perinteisen sukupuolijaon mukaisesti, ja onko ero tasoittunut aikaisempaan nähden, ei vastauksista tullut esille, esimerkiksi valitseeko enemmistö tytöistä edelleen valinnaisaineena tekstiilityön ja pojat teknisen työn. Sukupuolen moninaisuus huomioitiin pääosin tilallisissa ratkaisuisissa ja vuorovaikutustilanteissa, kuten sukupuolineutraalissa kielenkäytössä.

POIMINTOJA VASTAUKSISTA:

- Kaikessa toiminnassa. Emme erottele eri sukupuolia millään oppitunneilla, mutta liikuntatuntien jälkeen pojat ja tytöt käyvät omien pukukoppiensa suihkuissa. Kaikki saavat käydä.
- Koulussa opetus järjestetään siten, että opiskeluympäristö sopii jokaiselle oppilaalle huolimatta sukupuolesta tai muista ominaisuuksista. Koulussa jokaiselle annetaan mahdollisuus oppia oman tasonsa mukaisesti. Jokainen oppilas kohdataan omana itsenään ja yksilönä riippumatta siitä, mitä sukupuolta hän kokee edustavansa. Mm. wc:t ovat uni-sex-vessoja, tarjotaan mahdollisuus yksityiseen pukuhuoneeseen, jos tyttöjen tai poikien pukuhuone ei tunnu omalta.
- Toivon mukaan tämä on koulun arjessa jatkuvasti läsnä oleva elementti näkyen pedagogisissa ratkaisuisissa ja oppimisessa yleensä, oppitunneilla, kouluruokailuissa, kohtaamisissa, ylipäänsä ihmisten olemisessa ja toimimisessa koulu yhteisössä.
- Meidän koulussamme opetus ja kasvatusta on sukupuolineutraalia. Meillä ei ole erikseen tyttöjen ja poikien asioita, vaan kaikki kuuluu kaikille. Koulussamme lapset otetaan tasa-arvoisesti mukaan päätöksentekoon, suunnitteluun jne.
- Kysymyksen voisi kääntää toisin päin, missä ei näkyisi? En koe, että epätasa-arvoisuutta esiintyisi.
- Tasa-arvo on niin itsestään selvä asia, että näiden asioiden kysely vaikuttaa vähän samalta, kuin kysyttäisiin, onko koulussanne välitunteja ja tarjotaanko koulussa ruokaa kaikille? Siihen liittyen, koulussa on joka päivä erikseen kasviruoka, jota kuka vain saa valita ja allergisille omia valintoja.
- Kaikki ovat yhdenvertaisia sukupuoleen katsomatta. Sukupuolta ei korosteta arkitoiminnissa millään lailla.
- Ei ole sukupuolisidonnaisia tehtäviä. Yksilön vahvuudet ja haastekohdat määräävät toimintaa, eikä jokin ikään, kansalliseen alkuperään, sukupuoleen tms. liittyvä asiat.
- Pojat ja tytöt toimivat patavahteina, digiagentteina, liikunnan ohjaajina, kirjastoapulaisina jne.
- Toivottavasti kaikessa koulun toiminnassa. Oppilaat opiskelevat omien kykyjensä ja taitojensa mukaan, eikä heitä eritellä ulkoisten ominaisuuksien perusteella.
- Vi strävar efter att inte begränsa elevernas uppfattningar om kön, identitet och normer utan har en tillåtande, öppen och tolerant miljö. Vi strävar efter att bli medvetna om jämställdhetsarbetets positiva effekter på alla kön och vi har en jämn fördelning av kön i skolans ledning och olika grupper.
- Kaikessa, esim. oppilaita ei ole eroteltu minkään aineen opetusryhmissä sukupuolen mukaan.
- Koulusta löytyy sukupuolineutraalit wc:t. Kaikki liikuntaryhmät ovat sekaryhmiä. Toki myös muiden oppiaineiden ryhmät ovat sekaryhmiä.
- Ainoastaan vanhan koulun suuret WC-tilat ovat vielä sukupuolten mukaan jaettu, muut ovat unisex-vessoja. Kaikissa ryhmäajoissa, tehtävänannoissa, ym. liikunta- ja käsityöryhmien muodostamisessa, istumajärjestyksissä, työparien ja -ryhmien muodostamisessa.
- Ei erillisiä liikuntatunteja tytöille ja pojille, ei tyttö-poikajonoja.
- Könsblandade grupper i alla undervisningsämnen.
- Pyrimme kannustamaan molempia sukupuolia tutustumaan aloihin, joissa toinen sukupuoli painottuu enemmän yleensä. Sekaryhmät liikunnassa (ja kaikissa aineissa), vessat kaikille (ei sukupuoleen viittaavia merkintöjä), tapa puhua oppilaista ilman ryhmittelyä, stereotyyppiä korostavaan puheenparteen tarttumisenä. Erityishuomiota esim. välitunti-toimintojen järjestämiseen niin, että kaikilla on sananvaltaa tasaisesti. Helposti suositaan vain tyypillisiä "poikien juttuja".

- Kuka tahansa voi päästä edustamaan koulua. Usein valitaan molempia sukupuolia edustava oppilas ja jos innokkuutta riittää varmasti pääsee mukaan yhteisiin projekteihin.
- Oppilaskunnassa on yhtä paljon tyttöjä ja poikia.
- Kaikkia kohdellaan samalla tavoin ja yhtä oikeudenmukaisesti. Ei ole eri hommia tytöille ja pojille. Kaikkia kutsutaan omilla nimillään.
- Sukupuolten välinen tasa-arvo on vahva osa koulumme arkea ja arkeen tehtäviä valintoja. Esimerkiksi valinnaisaineissa sukupuolten välinen jaottelu on häivytetty käytännössä kokonaan - oppilaat valitsevat aineita täysin sukupuolen asettamista odotuksista välittämättä.

4 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tasa-arvolain mukainen toiminnallinen tasa-arvosuunnittelu on toteutettava kokonaisuudessaan koulussa, kartoituksesta toimenpiteiden laadintaan ja seurantaan. Selvityksen tulokset osoittavat, että vastaajat tulkitsevat tasa-arvolain tarkoittamaa koulukohtaisuutta kirjavasti, mikä viittaa siihen, että koulujen suunnitteluprosessia koskevien velvoitteiden tuntemuksessa on puutteita. Lähes kaikki kyselyyn vastanneet raportoivat, että koululla on toiminnallinen tasa-arvosuunnitelma, mutta vain reilu puolet vastanneista ilmoitti, että suunnitelma on laadittu omassa koulussa. Tasa-arvolain mukaisesti koulukohtaisesti laadittu tasa-arvosuunnitelma on siten vain reilulla puolella vastanneista. Vastaajat saattoivat ilmoittaa, että koululla on toiminnallinen tasa-arvosuunnitelma, jos koululla ylipäätään on suunnitelma, jota se noudattaa, vaikka sitä ei olisi laadittu koulukohtaisena.

Prosessia koskevien vähimmäisvaatimusten lisäksi tasa-arvolaisissa määritellään vähimmäistaso oppilaiden ja henkilöstön osallistumiselle. Tasa-arvolain edellyttämä oppilaiden ja henkilöstön osallistuminen toteutuu harvoin, jos suunnitelma on opetuksen järjestäjän tai muun tahon laatima. Kouluyhteisöä on vaikea sitouttaa ulkokohtaisiin tavoitteisiin, ja tasa-arvotyö voi jäädä vain siitä kiinnostuneiden tai siihen nimettyjen yksittäisten henkilöiden vastuulle.³⁷ Myöskään yhteistä keskustelua tasa-arvotyön merkityksestä ei tällöin synny. Tällainen suunnitelma ei toimi koulun toiminnan kehittämisen välineenä tasa-arvolain edellyttämässä tarkoituksessa.

On mahdollista, että paikallisen tason opetuksen järjestämistä ja opetussuunnitelmaa koskevat ratkaisut heijastuvat opetussuunnitelmaa täydentävien suunnitelmien laatimiseen. Selvityksen tulosten pohjalta olisi syytä selvittää tarkemmin, millä tavoin opetussuunnitelmatyön paikallisen tason organisointitapa on yhteydessä siihen, miten opetussuunnitelmaa täydentävät tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmat laaditaan, ja miten niitä koskeva kehittämissuunnitelma toteutetaan.

Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslakien syrjintäperusteita käsitellään suunnitelmissa vaihtelevasti tai ei lainkaan. Suunnitelmat eivät ole myöskään aina tältä osin tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslakien vaatimusten mukaisia. Epäselvyyttä näyttää aiheuttavan erityisesti se, pitääkö yksittäisiä syrjintäperusteita käsitellä, jos koulussa ei ole kyseisiä ryhmiä edustavia oppilaita. Vain osassa kouluja suunnitelmiin on sisällytetty toimenpiteet sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun perustuvan syrjinnän ennaltaehkäisemiseksi sitä koskevasta tasa-arvolain nimenomaisesta velvoitteesta huolimatta. Velvoite sukupuolen moninaisuutta koskevan tiedon ja ymmärryksen lisäämiseen on kirjattu myös perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin. Tavoite on laaja-alainen, ja se tulee huomioida koulun rakenteiden ja käytäntöjen tasolla. Sillä, onko tai tiedetäänkö koulussa olevan esimerkiksi sukupuoli- tai seksuaalivähemmistöihin kuuluvia oppilaita tai eri etnistä alkuperää olevia tai vammaisia oppilaita, ei ole velvoitteen kannalta merkitystä. Se, millaisiksi käytännön syrjinnänvastaiset toimenpiteet kussakin koulussa muotoutuvat, riippuu koulujen paikallisista olosuhteista ja erityistarpeista.

Osassa koulujen suunnitelmia tasa-arvoa käsitellään lisäksi yleisellä tasolla ihmisten välisenä tasavertaisuutena. Tämänkaltaisen sukupuolineutraali ajattelutapa, jossa sukupuolen merkitys koulun toiminnoissa sivuutetaan, vaikeuttaa epätasa-arvoisten käytäntöjen havaitsemista.

37 Ikävalko 2016

Myös tasa-arvolain mukaisia painopisteitä on huomioitu tasa-arvosuunnitelmissa vaihtelevasti. Näistä suunnitelmissa käsitellään usein sukupuoleen perustuvaa häirintää ja seksuaalista häirintää, mutta näitä koskevat toimenpiteet ovat usein sukupuolineutraaleja, ja niissä painottuvat korjaavat toimenpiteet ja yksittäisiin tapauksiin puuttuminen. Seksuaalissävytteinen ja rasistinen kielenkäyttö, homottelu, huorittelu ja transuttelu näyttävät helposti "normaalina" osana koulun arkea, johon ehkä ei edes ymmärretä puuttua. Jos oppilaat itse vähättelevät sen merkitystä, voidaan epäasialliseen kielenkäyttöön puuttuminen nähdä jopa tarpeettomana. Oppilaat, kuten koulun aikuisetkaan eivät kuitenkaan osaa aina tunnistaa häirinnän hienovaraisimpia muotoja, jolloin ne jäävät kysyttäessä nimeämättä.³⁸ Tästä syystä sukupuolisen, seksuaalisen ja rasistisen häirinnän ja kiusaamisen vastaisessa työssä ei riitä, että tilanteisiin puututaan niiden tullessa esille. Myöskään aikuisten vastuuta ei saa korvata kouluissa käytettävillä oppilaiden vertaissovittelumenettelyillä. Häirintä voi näyttäytyä kiusaamisena, mutta sitä tulee käsitellä sukupuolittuneena ongelmana, ei sukupuolineutraalisti.

Sukupuoleen perustuvan häirinnän ja seksuaalisen häirinnän taustalla on usein sukupuoli- ja heteronormatiivisia, toisinaan homo- ja transfobisia asenteita, ennakkoluuloja ja suhtautumistapoja. Turvallisen ja syrjimättömän toimintakulttuurin saavuttamiseksi on tärkeää, että ongelmatilanteisiin puuttumisen lisäksi tartutaan myös ilmiön pintaa syvemmillä oleviin ulottuvuuksiin, sillä häirinnän vaikutukset ulottuvat kouluyhteisössä aina yksittäistä oppilasta laajemmalle.³⁹ Yhteiskunnallisten sukupuolittuneiden valtasuhteiden ymmärtäminen on keskeistä häirinnän tunnistamisessa ja siihen puuttumisessa, ja katseen tulisi kohdistua tällöin koulun toimintakulttuuriin, ja sen epätasa-arvoisiin käytäntöihin.

Selvityksen tulokset osoittavat, että tasa-arvoa koskevat toimenpiteet jäävät usein turhan yleiselle tasolle, ja ne kirjataan monesti suunnitelmiin tavoitteiksi ja julkilausumiksi. Sukupuolten tasa-arvo nähdään usein koko koulun toiminnot läpäisevänä arvona, mutta konkreettisten toimenpiteiden nimeäminen on puutteellista. Yleisluonteisia tavoitteita on vaikea kääntää konkreettisiksi toimiksi, ja arvioida niiden toteutumista tasa-arvolain edellyttämällä tavalla. Tämä saattaa selittää sen, miksi tasa-arvosuunnitelman laatimisella ei aina katsota olevan vaikutusta koulun käytäntöihin ja ilmapiiriin, tai miksi vaikutusten arvioiminen koetaan hankalaksi. Kun vaikutuksia ei havaita, näyttää myös tasa-arvosuunnittelu helposti tarpeettomana rasitteena. Vaikutusten arvioinnin vaikeuteen saattaa liittyä myös se, että suunnitelmallinen tasa-arvotyö nähdään joskus ongelmiin puuttumisena, ja jos ei nähdä olevan ongelmia, joita ratkaista, ei ole näkyviä vaikutuksiakaan. Tämä hankaloittaa tasa-arvosuunnitelman mieltämistä konkreettiseksi toimenpidesuunnitelmaksi ja koulun toiminnan kehittämisen välineeksi. Tasa-arvolaki edellyttää tasa-arvon aktiivista edistämistä, ei vain ongelmiin puuttumista.

Oppilaiden osallisuus tasa-arvosuunnittelussa ymmärretään toisaalta mielipiteiden ja näkemysten kartoittamisena ja toisaalta suunnitelman laatimiseen osallistumisena. Oppilaat osallistuvat tasa-arvosuunnitteluun useimmiten oppilaskuntatoiminnan ja eri toimielinten ryhmäedustuksen kautta. Kuitenkin vain joka kymmenennellä koululla tehtävään nimetyssä, suunnittelusta vastaavassa ryhmässä on oppilaita.

Riippumatta siitä, millaisissa ryhmittymissä tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitteluun liittyviä kysymyksiä tarkastellaan, vähemmistöryhmiin kuuluvien oppilaiden näkemykset ja tarpeet on huomioitava ryhmien toiminnassa ja asiasisällöissä. Tasa-arvokysymykset kuulu-

38 Lehtonen 2003, s. 146

39 Sunnari, Leppihalme & Jämsä 2019, s. 30

vat kouluyhteisön jokaiselle jäsenelle, eivät vain harvoille ja valituille. Kuitenkin sukupuolivähemmistöön kuuluminen on yksityiselämään kuuluva asia, eikä esimerkiksi oppilasedustusta koskevia valintoja saa tehdä tähän liittyvien oletusten perusteella. Tasa-arvolain mukaisen oppilaiden osallistumisen toteutumiseksi ei riitä, että oppilaiden näkemyksiä ja kokemuksia kartoitetaan kyselyillä tai vastaavin tavoin. Tasa-arvotilanteen selvittämisessä käytettyjä menetelmiä ja niiden tarkoitukseen sopivuutta tulee kuitenkin arvioida siitä näkökulmasta, kenen kokemustiedon ne tavoittavat ja kenen eivät, ja millaista tietoa niillä on ylipäänsä mahdollista saada. Se, miten ja mitä sukupuolten tasa-arvosta puhutaan, määrittelee, ketä tasa-arvo koskee.

Suunnitelma-asiakirjan laatiminen ei ole itsetarkoitus. Tavoitteiden ja toimenpiteiden sisällyttäminen olemassa olevaan koulun toimintaa ohjaavaan suunnitelmaan voi olla tarkoituksenmukaista, jotta tasa-arvotyö ei jää muusta toiminnasta erilliseksi hallinnolliseksi prosessiksi, jolla ei pystytä vaikuttamaan koulun käytäntöihin lainsäädännön edellyttämällä tavalla.⁴⁰ Vaikka tasa-arvosuunnitelma on kouluissa harvemmin sellaisenaan liitetty opetus-suunnitelmaan tai vuosisuunnitelmaan, suunnitelmat sisältävät usein tasa-arvon edistämistä koskevia yksittäisiä tavoitteita. Näiden tavoitteiden yhteys nimenomaisesti tasa-arvolain sukupuolten tasa-arvon edistämistä koskeviin velvoitteisiin jää kuitenkin jossain määrin epäselväksi. Joissain tapauksissa suunnitelmat sisältävät vain viittauksia tasa-arvosuunnitelmaksi nimettyyn asiakirjaan.

Myös tasa-arvosuunnitelman ja yhdenvertaisuussuunnitelman yhdistäminen voi olla tarkoituksenmukaista, sillä epätasa-arvoisten käytäntöjen ja syrjivän kohtelun ymmärtämiseksi on usein huomioitava eri syrjintäperusteiden samanaikaisuus ja yhteisvaikutukset. Yhdistetty suunnittelu voi auttaa hahmottamaan näitä tilanteita, jolloin erot ryhmien sisällä tulevat paremmin näkyviin. Yhdistettyä tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmaa laadittaessa tulee huolehtia, että sukupuolten tasa-arvoa koskevat toimenpiteet ja tavoitteet eivät jää toissijaiseksi, ja että sukupuolen merkitys on riittävästi huomioitu suunnitelmassa.

Vastauksista voidaan päätellä, että järjestelmälliselle sukupuolten tasa-arvoa edistävälle työlle ei ole aina riittäviä edellytyksiä. Tasa-arvosuunnitelman laatiminen tai päivittäminen on joskus jäänyt kesken vastuussa olleen henkilön siirryttyä toisiin tehtäviin. Tuloksista on pääteltävissä myös, että tasa-arvotyötä ja -suunnittelua koskevaan koulutukseen ohjataan usein henkilöitä, jotka vastaavat suunnitteluprosessin läpiviemisestä, tai jotka ovat siitä kiinnostuneita, mutta koulutukseen osallistuneet eivät aina jaa saamaansa tietoa ja materiaalia kouluyhteisössä laajemmin. Tasa-arvotyön jatkuvuuden takaamiseksi koulutusta tulee tarjota henkilöstölle tasapuolisesti ja huolehtia siitä, että suunnittelua koskeva osaaminen ja tehty työ eivät valu hukkaan esimerkiksi henkilövaihdosten yhteydessä.

Lainsäädännön heikko tuntemus ja koulujen kirjavat käytännöt voivat viitata siihen, että opetuksen järjestäjän toiminnallisen tasa-arvosuunnittelun tuki kouluille ei ole aina riittävä. Vain reilu puolet vastaajista on saanut ohjeistusta tasa-arvon edistämiseen tai tasa-arvotyöhön opetuksen järjestäjältä tai muualta. Opetuksen järjestäjä kuitenkin vastaa siitä, että kouluissa tehdään tasa-arvolain mukaista järjestelmällistä tasa-arvotyötä. Vaikka laki ei nimenomaisesti velvoita opetuksen järjestäjää antamaan kouluille tukea, on se edellä mainitun veloitteen toteutumisen kannalta tarkoituksenmukaista.

40 Heikkinen ym. 2011, s. 184

Koulujen tasa-arvotyö näyttäytyy kyselyn perusteella hyvin vaihtelevissa muodoissa. Joissakin kouluissa suunnitelma on paperi opettajanhuoneen kansiossa, toisaalla koulun aikuiset tavoittelevat uusia näkökulmia vaivaannuttaviksikin koettuihin tilanteisiin, eikä vaikeita keskustelunaiheita lakaista maton alle. Näissä kouluissa myönteinen vuorovaikutus on tasa-arvosuunnittelun myötä lisääntynyt, ja tasa-arvotyö on asettunut osaksi koulun arkea. Tasa-arvokysymyksiä pidetään esillä säännöllisesti eri tilanteissa, ei vai erillistapahtumien ja suunnitelman päivittämisen tai lukuvuosisuunnittelun yhteydessä. Myönteiset vaikutukset näkyvät tietoisuuden lisääntymisenä ja sukupuoleen liittyvien ennako-oletusten kyseenalaistamisena.

Tasa-arvolain mukaisen suunnitteluvälvoitteen tarkoituksena on ohjata kouluja yksittäisten ongelmien ratkaisemisesta pitkäjänteiseen sukupuolten tasa-arvon edistämiseen. Tasa-arvotyöstä koituvat hyödyt eivät useinkaan ole välittömiä, ja niitä on vaikea arvioida. Kun työ ymmärretään jatkuvana, ei kynnys sen käynnistämiseen tunnu ylitsepääsemättömältä, ja jokaisesta suunnittelukierroksesta voidaan oppia uutta.

4 KONKLUSIONER

Planeringen av hur jämställdheten ska förverkligas i verksamheten ska i enlighet med lagen om jämställdhet mellan män och kvinnor genomföras i sin helhet i skolan och omfatta allt från kartläggning och utarbetande av åtgärder till uppföljning. Av utredningens resultat framgår att det bland deltagarna i enkäten finns varierande tolkningar av skrivningarna i lagen om jämställdhet, när det gäller att planeringen ska göras i varje skola. Det här tyder på att det finns brister i skolornas kännedom om skyldigheterna kring planeringsprocessen. Nästan alla som svarade på enkäten uppgav att skolan har en plan för hur jämställdheten ska förverkligas i skolans verksamhet, men endast lite fler än hälften av respondenterna meddelade att planen har utarbetats i den egna skolan. Därmed har alltså enbart dryga hälften av deltagarna en jämställdhetsplan som i enlighet med lagen om jämställdhet har utarbetats i den egna skolan. Respondenterna kunde meddela att skolan har en operativ jämställdhetsplan, ifall skolan överhuvudtaget har en plan som man följer, även om den inte utarbetats specifikt i den egna skolan.

Utöver de minimikrav som berör processen föreskrivs det i lagen om jämställdhet även om det lägsta kravet på elevernas och personalens deltagande. Den nivå av elevernas och personalens deltagande som förutsätts i lagen om jämställdhet uppfylls sällan om planen är utarbetad av utbildningsanordnaren eller någon annan aktör. Skolgemenskapen har svårt att förbinda sig till mål som ställts upp utanför den egna skolan, och ansvaret för det jämställdhetsfrämjande arbetet kan komma att ligga på endast enskilda personer som är intresserade av arbetet eller som har utsetts till uppgiften.⁴¹ Då uppstår inte heller någon diskussion om det jämställdhetsfrämjande arbetets betydelse. En sådan plan fungerar inte som ett redskap för att utveckla skolans verksamhet på det sätt som avses i lagen om jämställdhet.

Det är möjligt att lokala lösningar som berör ordnandet av undervisningen och läroplanen återspeglas i utarbetandet av planer som kompletterar läroplanen. Utgående från utredningens resultat finns det skäl att noggrannare utreda på vilka sätt de lokala rutinerna för organiseringen av läroplansarbetet är kopplade till utarbetandet av planerna för jämställdhet och likabehandling som kompletterar läroplanen, och hur utvecklingsarbetet som berör dessa genomförs.

Diskrimineringsgrunderna som anges i lagen om jämställdhet och i diskrimineringslagen behandlas i varierande grad eller inte alls i skolornas planer. Planerna följer till dessa delar inte heller alltid de krav som föreskrivs i lagen om jämställdhet och i diskrimineringslagen. Det verkar i synnerhet råda oklarhet kring huruvida enskilda diskrimineringsgrunder ska behandlas, om skolan inte har elever som representerar grupperna i fråga. Endast i en del av skolorna har planerna innehållit åtgärder för att förebygga diskriminering på grund av könsidentitet och könsuttryck, även om det uttryckligen är en skyldighet i enlighet med diskrimineringslagen. I grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen föreskrivs också om skyldigheten att öka kunskapen om och förståelsen för mångfalden av kön. Målet är övergripande och ska beaktas även i skolans strukturer och verksamhetssätt. Med tanke på denna skyldighet är det inte relevant om man känner till att skolan har elever som till exempel hör till en könsminoritet eller en sexuell minoritet, eller elever som har olika etniska ursprung eller elever med funktionsvariationer. Hur åtgärderna

41 Ikävalko 2016

för att motarbeta diskriminering utformas i respektive skola beror på skolornas lokala förhållanden och särskilda behov.

I en del skolor tar planerna också fasta på jämställdhet på en allmän nivå som jämlikhet mellan människor. Ett sådant här könsneutralt tankesätt, där man förminskar könets betydelse i skolans verksamhet, gör det svårare att upptäcka icke jämställda verksamhetssätt.

Även de tyngdpunkter som anges i lagen om jämställdhet iakttas i varierande mån i skolornas jämställdhetsplaner. I dessa planer behandlas ofta sexuell diskriminering och diskriminering som grundar sig på kön, men åtgärderna är ofta könsneutrala och betonar korrigerande insatser och ingripande i enskilda fall. Ett rasistiskt och sexuellt betonat språkbruk, användning av skällsord som böj, hora och trans kan lätt uppfattas som "normalt" beteende som är en del av skolans vardag och som man inte kanske ens förstår att ingripa i. Om eleverna själva förringar betydelsen av detta kan det till och med anses onödigt att ingripa i ett osakligt språkbruk. Eleverna, och även de vuxna i skolan, kan inte alltid känna igen de mera diskreta formerna av diskriminering, och då nämns de inte när eleverna blir tillfrågade.⁴² I arbetet för att motarbeta sexuell, rasistisk och könsbaserad diskriminering och mobbning är det därför inte tillräckligt att enbart ingripa i situationer då de uppdagas. De vuxnas ansvar får inte heller ersättas med skolornas metoder för kamratmedling bland eleverna. Trakasserier kan ta sig uttryck som mobbning, men problemet ska behandlas ur ett könsbetingat perspektiv, inte könsneutralt.

Sexuella trakasserier och trakasserier som baserar sig på kön grundar sig ofta på köns- och heteronormativa, ibland homo- och transfobiska attityder, fördomar och förhållningssätt. För att uppnå en trygg verksamhetskultur som är fri från diskriminering är det viktigt att man, förutom att ingripa i problemsituationer, även tar sig an företeelsen på ett djupare plan eftersom trakasserier i skolgemenskapen alltid har konsekvenser som sträcker sig längre än till en enskild elev⁴³. Det är viktigt att förstå könsbetingade maktförhållanden i samhället för att kunna identifiera och ingripa i trakasserier, och man ska rikta blicken mot skolans verksamhetskultur och de förfaringssätt som inte stödjer jämställdhet.

Resultatet av utredningen visar att åtgärderna som berör jämställdhet ofta blir på en onödigt allmän nivå, och de antecknas ofta i planerna som mål och deklamationer. Jämställdhet mellan könen ses många gånger som en värdering som genomsyrar all verksamhet i skolan, men det förekommer ofta brister när det gäller att ange konkreta åtgärder. Det är svårt att omvandla allmänna mål till konkreta insatser, och det är också svårt att utvärdera hur de förverkligats på det sätt som avses i lagen om jämställdhet. Det här kan förklara varför utarbetandet av en jämställdhetsplan inte alltid anses vara av betydelse för skolans verksamhetssätt och klimat, eller varför det upplevs svårt att utvärdera effekterna av planen. Då effekterna av jämställdhetsplanen inte observeras, är det också lätt hänt att planen framstår som en börda. Svårigheterna med att utvärdera effekterna av planen kan också vara kopplade till att systematiskt jämställdhetsarbete ibland ses som ingripande i problem, och då det inte verkar finnas problem att lösa kan man inte heller se effekterna av arbetet. Det här gör det svårt att uppfatta jämställdhetsplanen som en konkret åtgärdsplan och ett verktyg för att utveckla skolans verksamhet. I enlighet med lagen om jämställdhet förutsätts aktivt arbete för att främja jämställdhet, inte enbart ingripande i problem.

42 Lehtonen 2003, s. 146

43 Sunnari, Leppihalme & Jämsä 2019, s. 30

Elevernas delaktighet i planeringen av det jämställdhetsfrämjande arbetet förstås av en del som att man ska kartlägga åsikter och synpunkter och av andra som att man ska delta i planeringen av utarbetandet av en jämställdhetsplan. Eleverna deltar oftast i planeringen av jämställdhetsarbetet genom elevkårsverksamhet och genom att elevgrupper finns representerade i olika organ. Ändå finns det endast i var tionde skola elever som medverkande i den grupp som utsetts för att ansvara för planeringen.

Oberoende av i vilka grupper man granskar frågor som berör planeringen av jämställdhet och likabehandling ska man i gruppernas verksamhet och i sakinnehåll ta i beaktande synpunkterna och behoven hos eleverna. Jämställdhetsfrågorna hör till alla medlemmar i skolgemenskapen, inte enbart till få utvalda. Att höra till en könsminoritet är ändå en privat sak, och val som berör till exempel elevernas representativitet får inte göras utgående från antaganden om elevens könsidentitet. För att uppfylla kraven på elevernas deltagande som anges i lagen om jämställdhet räcker det inte att man genom en enkät eller på motsvarande sätt gör en kartläggning av elevernas synpunkter och upplevelser. Metoderna som använts för att kartlägga situationen som berör jämställdhet, och huruvida de är ändamålsenliga, ska likväl utvärderas utgående från vems erfarenhetsbakgrund de möter och hurdan information man överhuvudtaget kan få med hjälp av dem. Hur och på vilket sätt man talar om jämställdhet mellan könen definierar även vem som berörs av jämställdheten.

Utarbetandet av en plan är i sig inget självändamål. Det kan vara ändamålsenligt att skriva in mål och åtgärder i en befintlig plan som styr skolans verksamhet, för att arbetet för att främja jämställdhet inte ska bli en administrativ process som är separat från den övriga verksamheten och som inte har några effekter på skolans förfaringsätt på det sätt som lagstiftningen förutsätter.⁴⁴ Även om jämställdhetsplanen mer sällan inkluderats i skolornas läroplan eller läsårsplan, innehåller planerna ofta enskilda mål för att främja jämställdhet. Det blir ändå i någon mån oklart på vilket sätt dessa mål är kopplade uttryckligen till skyldigheterna att främja jämställdheten mellan könen i enlighet med lagen om jämställdhet. Planerna innehåller ibland enbart hänvisningar till ett dokument med namnet jämställdhetsplan.

Det kan också vara ändamålsenligt att kombinera jämställdhetsplanen och planen för likabehandling, eftersom man ofta behöver beakta olika diskrimineringsgrunder samtidigt och hur de samverkar för att förstå diskriminerande bemötande och förfaringsätt som inte stödjer jämställdhet. En kombinerad planeringsprocess kan göra det lättare att skapa sig en bild av sådana här situationer, eftersom de inbördes skillnaderna i grupperna ofta kommer bättre fram. Då man gör upp en gemensam plan för jämställdhet och likabehandling ska man se till att åtgärderna och målen som berör jämställdhet mellan könen inte blir åsidosatta, och att könets betydelse beaktas i tillräcklig grad i planen.

Utgående från svaren i enkätundersökningen kan man dra slutsatser om att det inte alltid finns tillräckliga förutsättningar för ett systematiskt arbete som främjar jämställdheten mellan könen. Utarbetandet och uppdateringen av jämställdhetsplanen har ibland blivit på hälft då personen som ansvarat för arbetet har övergått till andra uppgifter. Av resultatet kan man också dra slutledningar om att personerna som hänvisas till utbildning ofta är sådana som ansvarar för genomförandet av planeringsprocessen, eller som är intresserade av den, men de som deltagit i utbildningen delar inte alltid i skolgemenskapen med sig av den information och de material som de fått. För att säkerställa att arbetet för att främja

44 Heikkinen m.fl. 2011, s. 184

jämställdhet är kontinuerligt ska personalen erbjudas jämlika möjligheter att delta i utbildning, och man ska se till att kunskandet och arbetet som gjorts för planeringen inte rinner ut i sanden till exempel i samband med personalbyten.

Den svaga kännedomen om lagstiftningen och skolornas varierande praxis kan vara tecken på att utbildningsanordnaren inte alltid i tillräcklig mån stödjer skolorna i planeringen av hur jämställdheten ska förverkligas i verksamheten. Endast dryga hälften av respondenterna har av utbildningsanordnaren eller någon annan aktör fått instruktioner för främjandet av jämställdheten eller för det jämställdhetsfrämjande arbetet. Utbildningsanordnaren ansvarar ändå för att det systematiska arbetet för att främja jämställdhet som avses i jämställdhetslagen förverkligas i skolorna. Även om lagen inte direkt förpliktar utbildningsanordnarna att stödja skolorna i planeringen, är det ändå ändamålsenligt för att ovan nämnda skyldighet ska uppfyllas.

På basis av enkätundersökningen tar skolornas jämställdhetsfrämjande arbete sig uttryck på väldigt varierande sätt. I en del skolor är planen ett konkret papper i en mapp som finns i lärarrummet. I andra skolor strävar skolans vuxna efter att finna nya perspektiv på situationer som till och med upplevts som obekväma, och man räds inte för att behandla svåra samtalsämnen. I dessa skolor har den positiva interaktionen ökat till följd av planeringen som berör jämställdhet, och arbetet för att främja jämställdhet har blivit en del av vardagen i skolan. Man för kontinuerligt fram frågor som gäller jämställdhet i olika situationer, inte bara vid separata tillfällen och i samband med att jämställdhetsplanen uppdateras eller att läsåret planeras. De positiva effekterna syns i form av ökad medvetenhet och genom att fördomar som gäller kön ifrågasätts.

Syftet med planeringskyldigheten som föreskrivs i lagen om jämställdhet är att styra skolorna så att fokus ligger på att långsiktigt främja jämställdheten mellan könen istället för att enbart lösa enskilda problem. Fördelarna av det jämställdhetsfrämjande arbetet syns ofta ändå inte direkt, och de är svåra att utvärdera. Då man förstår arbetet som en kontinuerlig process känns det inte oöverkomligt att påbörja det, och det finns möjligheter att lära sig något nytt av varje planeringsomgång.

LÄHTEET

- Aaltonen, S. 2006. Tytöt, pojat ja sukupuolinen häirintä. Helsinki: Yliopistopaino.
- Granskog, P., Haanpää, S., Järvinen, J., Lahtinen, M., Laitinen, K. & Turunen-Zwinger, S. 2018. Opas seksuaalisen häirinnän ennaltaehkäisemiseksi ja siihen puuttumiseksi kouluissa ja oppilaitoksissa. Opetushallitus. Oppaat ja käsikirjat 2018:4a.
- Hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2016–2019. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2016:4.
- HE 19/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle yhdenvertaisuuslaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.
- Heikkinen, M., Ikävalko, E., Naskali, P., Palmu, T., Rönkä, A. R., Soininen, M. & Lehtonen, J. 2011. Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelulla kohti oikeudenmukaisia käytäntöjä yliopistojen ja oppilaitosten työ- ja opiskeluyhteisöissä. Teoksessa J. Lehtonen (toim.) Sukupuolinäkökulmia tutkimusperustaiseen opettajankoulutukseen. Helsinki: Helsingin yliopisto, 42–63.
- Honkala, S., Lempinen, M., Nousiainen, K., Onwen-Huma, H., Salo, A. & Vacker, R. 2019. Mukana! Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyö toisella asteella. Opetushallitus. Oppaat ja käsikirjat 2019:4a.
- Ikävalko, E. 2010. Tasa-arvosuunnitelmien seuranta 2010. Lukioiden, ammatillisten oppilaitosten ja vapaan sivistystyön oppilaitosten tasa-arvosuunnittelu. Opetushallitus.
- Ikävalko, E. 2014. Tasa-arvosuunnitelmien seuranta 2013. Lukioiden, ammatillisten oppilaitosten ja vapaan sivistystyön oppilaitosten tasa-arvosuunnittelu. Opetushallitus. Raportit ja selvitykset 2014:6.
- Ikävalko, E. 2016. Oppaisiin sidottu ja kokoushuoneisiin suljettu tasa-arvotyö? Sukupuolentutkimus 29(4), 39–42.
- Jääskeläinen, L., Hautakorpi, J., Onwen-Huma, H., Niittymäki, H., Pirttijärvi, A., Lempinen, M. & Kajander, V. 2015. Tasa-arvotyö on taitolaji. Opas sukupuolten tasa-arvon edistämiseen perusopetuksessa. Opetushallitus. Oppaat ja käsikirjat 2015:5.
- K 22/2018 vp. Tasa-arvovaltuutetun kertomus eduskunnalle 2018.
- Kuusi, H., Jakku-Sihvonen, R. & Koramo, M. 2009. Koulutus ja sukupuolten tasa-arvo. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:52.
- Lehtonen, J. 2003. Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa, näkökulmana heteronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisten nuorten kertomukset. Helsinki: Yliopistopaino.
- Opetushallitus 2014. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet.
- Opetushallituksen määräys 63/011/2015. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden 2014 täydentäminen: Koulukohtainen tasa-arvosuunnitelma.
- Opetushallituksen määräys OPH-866-2017. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden 2014 muuttaminen: Koulukohtainen yhdenvertaisuussuunnitelma.
- Sunnari, V., Leppihalme, I. & Jämsä, K. 2019. SETSTOP – Seksuaalinen häirintä. https://setstop.files.wordpress.com/2019/10/setstop_seksuaalinen_hairinta_oppimateriaali.pdf. Viitattu 18.8.2020.
- Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen sukupuolten tasa-arvosanasto. <https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli/tasa-arvosanasto>. Viitattu 18.8.2020.
- TyVM 3/2005 vp. Eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan mietintö.

LIITTEET

LIITE 1 Kyselylomakkeen saate

Kysely perusopetuksen oppilaitosten toiminnallisesta tasa-arvosuunnittelusta

Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslainsäädäntö velvoittaa oppilaitoksia laatimaan suunnitelmat toimenpiteistä tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Perusopetuksen oppilaitoksia lainsäädännön velvoite toiminnalliseen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitteluun on koskenut vuodesta 2015. Tässä yhteydessä myös perusopetuksen valtakunnallisia opetussuunnitelman perusteita täydennettiin koulukohtaisten tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmien laatimisvelvoitteella. Suunnitelmien tuli olla valmiit 1.1.2017 mennessä.

Tällä sähköisellä kyselyllä Opetushallitus kartoittaa suunnitelmallisen tasa-arvotyön, erityisesti tasa-arvosuunnittelun nykytilaa perusopetuksen oppilaitoksissa. Vastaava selvitys on tehty lukioiden, ammatillisten oppilaitosten ja vapaan sivistystyön oppilaitosten osalta vuosina 2010 ja 2013. Kyselyn pääpaino on tasa-arvolain mukaisessa tasa-arvosuunnittelussa. Kyselyllä kartoitetaan muun muassa tasa-arvosuunnittelun yleisyyttä, suunnittelussa käytettyjä toimintatapoja, mukana olevia tahoja, suunnitelmaan sisällytettyjä tavoitteita ja toimenpiteitä, suunnitelmasta tiedottamista ja seurantaa sekä suunnittelun vaikutuksia koulujen toimintaan. Lomake sisältää kuitenkin myös yhdenvertaisuussuunnittelua koskevia kysymyksiä, koska tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmat voivat olla yhdistetyt.

Toivomme, että kyselyyn vastaa henkilö, jonka vastuulla koulun tasa-arvosuunnittelun koordinointi on. Jos lomakkeen täyttää esimerkiksi rehtori, joka työskentelee useammassa kuin yhdessä koulussa, tulisi hänen vastata kyselyyn kunkin koulun osalta erikseen. Vastaukset kootaan koulukohtaisesti.

Vastausaikaa kyselyllä on 20.12.2019 asti. Kyselyyn voi vastata suomeksi tai ruotsiksi.

Linkki sähköiseen kyselyyn: <https://link.webropolsurveys.com/S/E57D4B46B8E17D0B>

Tulokset käsitellään ja raportoidaan luottamuksellisesti. Kyselyn toteuttaa tutkija, KM Anna Mikkola.

Kiitos vastaamisesta, arvostamme vaivannäköänne.

Lisätietoja kyselystä:

Anna Mikkola, sähköposti: aninmikk@gmail.com, puhelin: 040 9667373

Lisätietoja perusopetuksen toiminnallisesta tasa-arvosuunnittelusta:

Satu Honkala, sähköposti: satu.honkala@oph.fi

LIITE 2 Kyselylomake

Hyvä kyselyyn vastaaja,

valitse sopiva vastausvaihtoehto napsauttamalla tai valitsemalla pudotusvalikosta. Osaan kysymyksistä on mahdollista valita useampi vastausvaihtoehto. Avoimet vastaukset kirjoitetaan niille varattuun tilaan. Kyselyn lopussa on Lähetä-painike, jota painamalla vastaukset tallentuvat automaattisesti sähköiseen järjestelmään.

Lomakkeen täyttämisen voi keskeyttää ja vastaamista voi jatkaa myöhemmin painamalla Tallenna ja jatka myöhemmin -painiketta. Lomakkeen täyttämisen jatkaminen ei kuitenkaan ole mahdollista Lähetä-painikkeen painamisen jälkeen.

Pyydämme vastaajaa täyttämään myös omat yhteystietonsa lomakkeeseen, sillä Opetushallitus pyytää osalta vastaajista tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmat erillisellä sähköpostilla.

Kaikki tiedot käsitellään luottamuksellisesti, eikä yksittäisiä vastaajia ole mahdollista tunnistaa tuloksista raportoitaessa.

Lisätietoja:
Anna Mikkola
animikk@gmail.com
040 9667373

1. Vastaajan tiedot *

Nimi *

Puhelin *

Sähköposti *

Nimike *

2. Koulun nimi *

*

3. Koulun sijaintikunta *

- Akaa
- Alajärvi
- Alavieska
- Alavus
- Asikkala
- Askola
- Aura
- Brändö
- Eckerö
- Enonkoski
- Enontekiö
- Espoo
- Eura
- Eurajoki
- Evijärvi
- Finström
- Forssa
- Föglö
- Geta
- Haapajärvi
- Haapavesi
- Hailuoto
- Halsua
- Hamina
- Hammarland
- Hankasalmi

- Hanko
- Harjavalta
- Hartola
- Hattula
- Hausjärvi
- Heinola
- Heinävesi
- Helsinki
- Hirvensalmi
- Hollola
- Honkajoki
- Huittinen
- Humppila
- Hyrynsalmi
- Hyvinkää
- Hämeenkyrö
- Hämeenlinna
- Ii
- Iisalmi
- Iitti
- Ikaalinen
- Ilmajoki
- Ilomantsi
- Imatra
- Inari
- Inkoo
- Isojoki
- Isokyrö

- Janakkala
- Joensuu
- Jokiainen
- Jomala
- Joroinen
- Joutsa
- Juuka
- Juupajoki
- Juva
- Jyväskylä
- Jämijärvi
- Jämsä
- Järvenpää
- Kaarina
- Kaavi
- Kajaani
- Kalajoki
- Kangasala
- Kangasniemi
- Kankaanpää
- Kannonkoski
- Kannus
- Karijoki
- Karkkila
- Karstula
- Karvia
- Kaskinen
- Kauhajoki

- Kauhava
- Kauniainen
- Kaustinen
- Keitele
- Kemi
- Kemijärvi
- Keminmaa
- Kemiönsaari
- Kempele
- Kerava
- Keuruu
- Kihniö
- Kinnula
- Kirkkonummi
- Kitee
- Kittilä
- Kiuruvesi
- Kivijärvi
- Kokemäki
- Kokkola
- Kolari
- Konnevesi
- Kontiolahti
- Korsnäs
- Koski Tl
- Kotka
- Kouvola
- Kristiinankaupunki

- Kruunupyö
- Kuhmo
- Kuhmoinen
- Kumlinge
- Kuopio
- Kuortane
- Kurikka
- Kustavi
- Kuusamo
- Kyyjärvi
- Kärkölä
- Kärsämäki
- Kökar
- Lahti
- Laihia
- Laitila
- Lapinjärvi
- Lapinlahti
- Lappajärvi
- Lappeenranta
- Lapua
- Laukaa
- Lemi
- Lemland
- Lempäälä
- Leppävirta
- Lestijärvi
- Lieksa

- Lieto
- Liminka
- Liperi
- Lohja
- Loimaa
- Loppi
- Loviisa
- Luhanka
- Lumijoki
- Lumparland
- Luoto
- Luumäki
- Maalahti
- Maarianhamina - Marichamn
- Marttila
- Masku
- Merijärvi
- Merikarvia
- Michikkälä
- Mikkeli
- Muhos
- Multia
- Muonio
- Mustasaari
- Muurame
- Mynämäki
- Myrskylä
- Mäntsälä

- Mänttä-Vilppula
- Mäntyharju
- Naantali
- Nakkila
- Nivala
- Nokia
- Nousiainen
- Nurmes
- Nurmijärvi
- Närpiö
- Orimattila
- Oripää
- Orivesi
- Oulainen
- Oulu
- Outokumpu
- Padasjoki
- Paimio
- Paltamo
- Parainen
- Parikkala
- Parkano
- Pedersören kunta
- Pelkosenniemi
- Pello
- Perho
- Pertunmaa
- Petäjävesi

- Pieksämäki
- Pielavesi
- Pietarsaari
- Pihtipudas
- Pirkkala
- Polvijärvi
- Pomarkku
- Pori
- Pornainen
- Porvoo
- Posio
- Pudasjärvi
- Pukkila
- Punkalaidun
- Puolanka
- Puumala
- Pyhtää
- Pyhäjoki
- Pyhäjärvi
- Pyhäntä
- Pyhäranta
- Pälkäne
- Pöytyä
- Raahе
- Raasepori
- Raisio
- Rantasalmi
- Ranua

- Rauma
- Rautalampi
- Rautavaara
- Rautjärvi
- Reisjärvi
- Riihimäki
- Ristijärvi
- Rovaniemi
- Ruokolahti
- Ruovesi
- Rusko
- Rääkkylä
- Saarijärvi
- Salla
- Salo
- Saltvik
- Sastamala
- Sauvo
- Savitaipale
- Savonlinna
- Savukoski
- Seinäjoki
- Sievi
- Siikainen
- Siikajoki
- Siikalatva
- Siilinjärvi
- Simo

- Sipoo
- Siuntio
- Sodankylä
- Soini
- Somero
- Sonkajärvi
- Sotkamo
- Sottunga
- Sulkava
- Sund
- Suomussalmi
- Suonenjoki
- Sysmä
- Säkyä
- Taipalsaari
- Taivalkoski
- Taivassalo
- Tammela
- Tampere
- Tervo
- Tervola
- Teuva
- Tohmajärvi
- Toholampi
- Toivakka
- Tornio
- Turku
- Tuusniemi

- Tuusula
- Tyrnävä
- Ulvila
- Urjala
- Utajärvi
- Utsjoki
- Uurainen
- Uusikaarlepyy
- Uusikaupunki
- Vaala
- Vaasa
- Valkeakoski
- Valtimo
- Vantaa
- Varkaus
- Vehmaa
- Vesanto
- Vesilahti
- Veteli
- Vieremä
- Vihti
- Viitasaari
- Vimpeli
- Virolahti
- Virrat
- Vårdö
- Vöyri
- Ylitornio

- Ylivieska
- Ylöjärvi
- Ypäjä
- Ähtäri
- Äänekoski

4. Koulussa on vuosiluokat *

- 1–6
- 7–9
- 1–9
- muu, mikä?

5. Koulussa on oppilaita *

- alle 50
- 50–99
- 100–299
- 300–499
- 500 tai yli

6. Onko koulussanne tasa-arvolain mukainen toiminnan kehittämistä koskeva tasa-arvosuunnitelma eli toiminnallinen tasa-arvosuunnitelma? *

- kyllä
- jos ei, niin miksi?
- en tiedä

7. Onko koulussanne yhdenvertaisuuslain mukainen toiminnan kehittämistä koskeva yhdenvertaisuussuunnitelma? *

- kyllä
- jos ei, niin miksi?
- en tiedä

8. Onko koulun toiminnallinen tasa-arvosuunnitelma (useampi vaihtoehto on mahdollinen) *

- erillinen suunnitelma
- yhdistetty yhdenvertaisuussuunnitelmaan
- osa koulun vuosisuunnitelmaa
- osa opetussuunnitelmaa
- osa jotakin muuta suunnitelmaa tai asiakirjaa, mitä?
- en tiedä

9. Onko tasa-arvosuunnitelma laadittu koulukohtaisesti vai noudatatteko opetuksen järjestäjän tai jonkun muun tahon laatimaa suunnitelmaa? *

- suunnitelma on koulun oma
- noudatamme opetuksen järjestäjän laatimaa suunnitelmaa
- noudatamme toisen koulun laatimaa suunnitelmaa
- noudatamme jonkun muun tahon laatimaa suunnitelmaa, kenen?
- en tiedä

10. Käsitelläänkö koulunne erillisessä tai yhdenvertaisuussuunnitelmaan yhdistetyssä tasa-arvosuunnitelmassa (useampi vaihtoehto on mahdollinen) *

- sukupuolten välistä tasa-arvoa
- sukupuolen moninaisuutta
- seksuaalista tai sukupuoleen perustuvaa häirintää
- sukupuoli-identiteettiä (henkilön yksilöllinen kokemus sukupuolestaan)

- sukupuolen ilmaisua (sukupuolen esiintuominen esim. käyttäytymisellä tai pukeutumisella)
- muuta, mitä?

11. Käsitelläänkö koulunne erillisessä tai tasa-arvosuunnitelmaan yhdistetyssä yhdenvertaisuussuunnitelmassa (useampi vaihtoehto on mahdollinen) *

- ikää
- etnistä taustaa
- kansalaisuutta
- kieliä
- uskontoa tai katsomusta
- seksuaalista suuntautumista
- vammaisuutta tai terveydentilaa
- muuta, mitä?

12. Onko tasa-arvon edistämistä koskevat tavoitteet ja toimenpiteet sisällytetty koulunne opetussuunnitelmaan tai johonkin muuhun pedagogista toimintaa ohjaavaan asiakirjaan? *

- jos kyllä, niin mihin ja miltä osin?
- jos ei, niin miksi?
- en tiedä

13. Mihin seuraavista tasa-arvotyön painopistealueisiin koulunne toiminnallisen suunnitelman toimenpiteet kohdistuvat (useampi vaihtoehto on mahdollinen) *

- sukupuolitietoinen opetus
- sukupuolenmukaisten oppimiseröjen kaventaminen
- sukupuolistereotyyppioista vapaat oppiaine- tai kurssivalinnat
- sukupuolitietoisten opiskelu- ja oppimateriaalien käyttö
- seksuaalisen häirinnän ennaltaehkäiseminen ja poistaminen
- sukupuoleen perustuvan häirinnän ennaltaehkäiseminen ja poistaminen

- sukupuolitietoinen opinto- ja oppilaanohjaus
- sukupuolen moninaisuuden huomioiminen
- sukupuolitietoiset arviointikäytännöt
- muu, mikä?

14. Kuvaa, mitkä ovat koulunne suunnitelmallisen tasa-arvotyön kehittämiskohteet? *

15. Kuvaa, mitkä ovat konkreettiset toimenpiteet, joiden avulla tavoitteet saavutetaan, ja millaisiin toimiin olette toiminnallisen suunnittelutyön pohjalta ryhtyneet? *

16. Kuka tai mikä taho koulussanne vastaa tasa-arvosuunnitteluprosessista? *

- koulun johto
- tehtävään nimetty opettaja
- tehtävään nimetty ryhmä, johon kuuluu opettajia
- tehtävään nimetty ryhmä, johon kuuluu opettajia ja oppilaita
- muu, mikä?
- ei kukaan

17. Kuvaa pääpiirteittäin, miten koulunne henkilöstö, oppilaat ja oppilaiden huoltajat osallistuvat tasa-arvosuunnitteluun sen eri vaiheissa (esim. tavoitteiden asettaminen, toimenpiteiden valinta, tiedottaminen, arviointi ja seuranta)

*

henkilöstö *

oppilaat *

oppilaiden huoltajat *

18. Miten toiminnallisesta tasa-arvotyöstä ja -suunnittelusta koulussanne tiedotetaan? Useampi vaihtoehto on mahdollinen. *

- luokanvalvojan ohjaustyö
- oppitunnit
- vanhempainillat
- painetut opaslehtiset
- koulun internetsivut
- sähköiset viestimet, kuten WILMA
- opiskelijahuollon kokoukset
- henkilöstokokoukset tai henkilöstön sähköpostilistat
- keskustelutilaisuudet
- teemapäivät
- muu, mikä?
- ei mitenkään

19. Miten toiminnalliseen tasa-arvosuunnitelmaan sisällytettyjen toimenpiteiden toteutumista seurataan? Useampi vaihtoehto on mahdollinen. *

- tilastot
- kyselyt
- keskustelutilaisuudet
- havainnointi (välitunnit ja opetustilanteet)
- haastattelut

muu, mikä?

ei mitenkään

20. Onko koulunne henkilöstö osallistunut opetuksen järjestäjän, koulun, Opetushallituksen tai jonkin muun tahon järjestämään sukupuolten tasa-arvoa tai toiminnallista tasa-arvotyötä tai -suunnittelua käsittelevään koulutukseen? *

jos kyllä, niin mihin ja milloin? Voit liittää vastauksentään kuvauksen koulutuksesta tai linkin koulutuksen Internetsivuille.

ei

en tiedä

21. Onko aloite koulutukseen tullut henkilöstöltä vai onko koulutus ollut työnantajan osoittamaa? *

aloite koulutukseen on tullut henkilöstöltä

koulutus on ollut työnantajan osoittamaa

en tiedä

22. Jos koulutus on ollut työnantajan osoittamaa, kuvaa, miten koulutukseen osallistuneet valittiin, ja kuinka suuri osa henkilöstöstä osallistui koulutukseen? *

23. Onko koulunne henkilöstö saanut ohjeistusta toiminnalliseen tasa-arvotyöhön tai -suunnitteluun esimerkiksi opetuksen järjestäjältä, Opetushallitukselta tai jostain muualta? *

- jos kyllä, niin millaista ja mistä?
- ei
- en tiedä

24. Opetushallitus julkaisi vuonna 2015 oppaan Tasa-arvotyö on taitolaji. Opas sukupuolen tasa-arvon edistämiseen perusopetuksessa. Onko oppaasta ollut hyötyä koulunne toiminnallisessa tasa-arvotyössä ja -suunnittelussa? *

- ei lainkaan
- jonkin verran
- paljon
- erittäin paljon
- opas ei ole tuttu
- en tiedä

25. Kuvaa, miten olette hyödyntäneet opasta toiminnallisessa tasa-arvotyössä ja -suunnittelussa *

26. Mitä muita materiaaleja olette käyttäneet työn tukena? *

27. Millaista Opetushallituksen tuottamaa tasa-arvotyötä tai -suunnittelua koskevaa materiaalia tai muuta tukea koette tarvitsevanne? *

28. Kuinka usein sukupuolten tasa-arvosta tai tasa-arvosuunnittelusta keskustellaan opetushenkilöstön kesken? *

- päivittäin
- viikoittain
- kuukausittain
- joitakin kertoja lukukaudessa
- muutaman kerran vuodessa tai harvemmin
- ei koskaan

29. Kuinka usein oppilaat osallistuvat sukupuolten tasa-arvosta tai tasa-arvosuunnittelusta käytävään keskusteluun? *

- päivittäin
- viikoittain
- kuukausittain
- joitakin kertoja lukukaudessa
- muutaman kerran vuodessa tai harvemmin
- ei koskaan

30. Millaisia vaikutuksia tasa-arvosuunnitelman laadinnalla on ollut koulun käytäntöihin ja ilmapiiriin? *

31. Missä yhteyksissä tasa-arvokysymyksiä koulussa pidetään esillä? *

32. Missä koulun arjen toiminnoissa sukupuolten tasa-arvo näkyy? *

Verkkójulkaisu
ISBN 978-952-13-6711-3
ISSN 1798-8926